

Hur kön och könsstereotyper framträder i två gymnasieläroböcker för svenska som andraspråk i Finland

En jämförande studie mellan situationen på 1990- och 2020-talet

Kamilla Lindqvist
Avhandling pro gradu
Examensprogrammet för språkinlärning och språkundervisning, Nordiska språk
Institutionen för språk- och översättningsvetenskap
Humanistiska fakulteten
Åbo universitet
Maj 2026

The originality of this thesis has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnitin OriginalityCheck service.

Avhandling pro gradu

Examensprogrammet för språkinläring och språkundervisning, Nordiska språk

Kamilla Lindqvist

Hur kön och könsstereotyper framträder i två gymnasieläroböcker för svenska som andraspråk i Finland – En jämförande studie mellan situationen på 1990- och 2020-talet
Antal sidor: 46 sidor, 11 sidor bilagor.

Syftet med avhandlingen är att undersöka och jämföra hur kön och könsstereotyper framträder i två svenskspråkiga gymnasieläroböcker, Puls 5 från 1994 och Fokus 5 från 2022. Dessa två böcker har använts i finskspråkiga skolor i Finland under två olika årtionden. Under dessa årtionden har två olika gymnasieläroplaner varit i bruk. Förekomsten av olika könsstereotyper analyserades i förhållande till gymnasieläroplanerna som gällde under tiden i fråga. Läroplanerna utgör undersökningens sekundära material.

Forskningsfrågorna som besvaras i avhandlingen är följande: 1. Hur frekvent förekommer de olika könsspecifika pronomina i läroböckerna Puls (1994) och Fokus (2022)? 2. Hur ser könsfördelningen ut i bilderna i läroböckerna Puls (1994) och Fokus (2022)? 3. Hur framställs olika könsstereotyper i de två läroböckerna? 4. Återspeglas eventuellt ändringarna i läroplanerna i de sätt könsstereotyperna presenteras i de två läroböckerna?

Undersökningsmetoden är både kvantitativ och kvalitativ. Den kvantitativa undersökningen fokuserar på andelarna av de könsspecifika pronomina i texterna och på hur ofta de olika könen syns i bilderna. Den kvalitativa delen består av hur könsstereotyper presenteras i läroböckerna.

Resultaten tyder på att den äldre läroboken innehåller flera bilder på män än kvinnor. Det finns även flera könsstereotyper i boken från 1994 än i boken från 2022. Andelen av de olika könsspecifika pronomina var däremot nästan identiska i böckerna; i Fokus (2022) är andelen av maskulina pronomina två procent högre än i den äldre boken Puls (1994).

Den slutsats som går att dra på grund av undersökningen är att det modernare forskningsmaterialet innehåller bilder som är mera jämlika än de i det äldre materialet och att det äldre materialet innehåller flera könsstereotyper.

Nyckelord: läroböcker, gymnasium, stereotyper, kön, pronomina, svenska som andraspråk

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställningar	6
1.2 Material och metod	7
1.3 Avhandlingens disposition	8
2 Teoretisk bakgrund	9
2.1 De olika könen	9
2.2 Pronomina i finskan och svenskan	11
2.3 Sexism i läromedel	11
2.4 Jämställdhet mellan könen i skolan	12
2.5 Könstereotyper	14
2.6 Läroböcker i språkundervisning	15
3 Material och metod	17
3.1 Material	17
3.2 Metod	22
4 Analys och resultat	24
4.1 Kvantitativ analys	24
4.1.1 Könsspecifika pronomen i texterna	24
4.1.2 Olika kön i bilderna	26
4.2 Kvalitativ analys	29
4.2.1 Könstereotyper i Puls 1994	29
4.2.2 Könstereotyper i Fokus 2022	37
4.2.3 Jämförelse mellan könstereotyperna i Puls 1994 och Fokus 2022	39
5 Sammanfattning och diskussion	40
Litteraturförteckning	44
Bilagor	47
Bilaga 1. Puls 1994 Innehållsförteckning	47

Bilaga 2. Fokus 2022 Innehållsförteckning	48
Bilaga 3. En sammanfattande tabell om könsstereotyperna i läroboken Puls 1994	49
Lyhennelmä	55

1 Inledning

Enligt den finska lagstiftningen – i lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män (609/1986) - bör läromedel befrämja jämställdheten mellan könen. Det är dock inte en självklarhet att detta förverkligas i praktiken och gällande alla delar – exempelvis enskilda texter – av olika läromedel och under olika tidsperioder. Lagen i fråga är relativt ung ur jämställdhetens synpunkt då den stiftades först 1986 i ett land som vårt, som på vissa sätt kunde uppfattas som föregångare inom jämställdhetsutvecklingen. Finland var ju det första landet i Europa, och det andra i hela världen, i vilket den allmänna rösträtten började gälla även kvinnor. Eftersom man kan anta att läromedelsförfattare följt, och fortfarande följer, även denna lag utöver alla andra lagar och bestämmelser, är det motiverat att forska i läromedel som härstammar från tidsperioden då lagen varit i kraft. Det är viktigt att utreda om, och i så fall hur och i vilken utsträckning, lagtextens anda återspeglas i två konkreta läromedel, av vilka det första är från den relativa början av tidsperioden och det andra så nära vår tid som det gick att få tag på jämförbart material.

I min avhandling undersöker jag på vilket sätt de olika könen och olika könsstereotyper framträder i gymnasieböcker i svenska som det andra inhemska språket i Finland.

Avhandlingen är en jämförande studie mellan en lärobok som är gjord enligt gymnasieläroplanen som publicerades 1994 och en annan lärobok som är gjord enligt gymnasieläroplanen som kom ut 2019. I analysen räknar jag hur många gånger flickor/kvinnor och pojkar/män förekommer i böckerna och även presenterar olika könsstereotyper som finns i dem. Därtill jämför jag läroböckerna för att undersöka skillnaderna och likheterna mellan dem. De läroböcker som jag studerar i den här avhandlingen heter Puls (von Bonsdorff *m.fl.*, 1994) och Fokus (Blom *m.fl.*, 2022). Båda läroböckerna är avsedda för kurs 5 i gymnasiet i medellång svenska.

Könsstereotyper är förenklade förväntningar om det hur män och kvinnor, pojkar och flickor i allmänhet uppfattas och hur de vill uppfattas. De är förväntningar och uppfattningar om hur feminina och maskulina personer förväntas till exempel klä sig eller uppföra sig. (Syrjäläinen ja Kujala, 2010: 32–33.) Enligt Social- och hälsovårdsministeriet (*Suomi on sukupuolten tasa-arvon edelläkävijä - Sosiaali- ja terveysministeriö*) var Finland det första landet där kvinnor fick fullständiga politiska rättigheter. De skriver också att ”Finland är en föregångare i fråga om jämställdhet mellan könen”. I gatubilden syns det också numera flera transpersoner än vad det gjorde till exempel för cirka tjugo år sedan, då den första läroboken publicerades. Även

polemiken om jämställdhet har under de senaste åren intensifierats och blivit mycket mångsidigare än den var på 1990-talet. Ett enkelt, helt vardagligt exempel på hur jämställdheten syns i det dagliga livet är könsneutrala toaletter. I vår moderna tid och i vårt redan nu relativt jämlika samhälle är könsstereotyper ett viktigt och aktuellt ämne att studera.

Nästan alla människor använder läroböcker i sina studier. Läroböckerna som används i skolorna har en inverkan på barnens och ungas inställningar och bland annat därför är det viktigt att analysera innehållet i läroböckerna. Dagens läroböcker borde vara fria från könsstereotyper (*Lag om jämställdhet mellan kvinnor och män, 609/1986*) och till följd av detta anser jag att pronomenet *hen* borde också synas i någon utsträckning. På så sätt skulle man kunna se att det egentligen relativt sällan medför något nytt mervärde om man klassificerar människor i två grupper enligt könet.

Läroböcker och kön har studerats sida vid sida i flera pro gradu -avhandlingar eller andra examensarbeten. Till exempel Bolkéus (2023) undersöker hur hbtq-personer jämfört med normpersoner framställs i svenskläroböcker för gymnasiet i Sverige. Roloff (2019) studerar, hur flickor och pojkar framställs i läroböcker i de naturorienterande ämnena på de lägre klasserna i grundskolan. Vesa (2018) forskar i sin avhandling hur jämlikheten mellan könen ser ut i läroböcker i historia i årskurs 6. Lähdemäki och Tuomi (2023) skrev sin avhandling om läroböcker och mer specifikt om abc-böcker. De studerar hur figurerna i böckerna har delats in i olika kön. Även Kuosa (2022) studerar hur de olika könen presenteras i läroböckerna för årskurs 6. Skolämnena i undersökningen är modersmål och litteratur och B1-svenska.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka hur könsrepresentation och könsstereotyper har förändrats i svenskspråkiga läroböcker för andraspråksinlärare genom åren. I denna avhandling undersöks två läroböcker från åren 1994 och 2022 för medellång svenska i gymnasiet. Läroböckerna härstammar från förlaget Otava, den ena heter Puls (1994) och den andra Fokus (2022).

Könsrepresentationen undersöks med hjälp av kvantitativ innehållsanalys och könsstereotyperna utgående från kvalitativ innehållsanalys. Målet är att kartlägga hur frekvent män och kvinnor förekommer i materialets texter genom att studera antalet olika könsspecifika pronomina (han/hon) och hur frekvent män och kvinnor finns med i

fotografierna och illustrationerna i böckerna. I studien undersöks även könsstereotyperna i både texterna och bilderna.

Studien besvarar följande forskningsfrågor:

1. Hur frekvent förekommer de olika könsspecifika pronomina i läroböckerna Puls (1994) och Fokus (2022)?
2. Hur ser könsfördelningen ut i bilderna i läroböckerna Puls (1994) och Fokus (2022)?
3. Hur framställs olika könsstereotyper i de två läroböckerna?
4. Återspeglas förändringarna i läroplanerna i hur könsstereotyperna presenteras i de två läroböckerna?

I avhandlingen analyserar jag läroböckernas texter och bilder. I texterna undersöker jag användningen av pronomina han/hen/hon samt deras varianter som entydigt syftar på något kön. Därtill undersöker jag hur könsstereotyper presenteras i texterna. Bilderna studeras ingående i tur och ordning och alla klara bilder på män och kvinnor tas med i analysen. Jag går igenom texterna och räknar alla de könsspecifika pronomina i dem. I bilderna räknas alla män och kvinnor och eventuella icke-binära personer. I analysen jämför jag läroböckerna och efter det diskuteras sambandet mellan läroplanen och eventuella skillnader eller likheter mellan böckerna.

Min hypotes är att den äldre läroboken Puls (1994) innehåller fler män än kvinnor i texterna och i bilderna än vad Fokus (2022) gör. Om det visar sig vara så anser jag att det skulle återspegla den utveckling mot ett mera jämställt samhälle som har skett under årtiondena i fråga. Vidare antar jag att det finns fler könsstereotyper i Puls (1994) än i Fokus (2022). Om resultaten stöder hypoteserna kan man påstå att jämställdheten mellan kvinnor och män tagit i alla fall vissa framsteg vad gäller läroböckerna i svenska som andraspråk.

1.2 Material och metod

Mitt huvudmaterial består av två läroböcker. En av dessa är publicerad år 1994 och den andra är en lärobok som, vid tiden då denna avhandling skrivs, fortfarande används i undervisningen (för mer information se kapitel 3). Mitt sekundära material är läroplanens grunder för

gymnasieutbildningen från åren 1994 och 2019. Jag speglar resultaten från läroböckerna mot läroplanerna på följande sätt: grunderna för gymnasieutbildningen från år 1994 mot Puls (1994) och grunderna för gymnasieutbildning från 2019 mot Fokus (2022).

Som metod i avhandlingen använder jag textanalys och analysen är både kvalitativ och kvantitativ. Jag har gått igenom texterna systematiskt och letat fram alla pronomina och könsstereotyperna. Efter det gick jag igenom bilderna och sökte fram alla personer som kunde klassificeras som kvinnor eller män. Sedan skrev jag in pronomina från båda böckerna i olika Excel-tabeller. Dessa resultat presenteras i form av figurer. Jag utarbetade även en Excel-fil om könsstereotyperna i läroböckerna och klassificerade dem enligt klassificeringsmodellen som även Andrée Michel (1986) använt (mer information om modellen i avsnitt 3.2). Efter att jag delat in stereotyperna i klasser enligt modellen räknade jag hur många stereotyper som fanns i var sin klass.

1.3 Avhandlingens disposition

Denna avhandling består av fem kapitel. Härnäst går jag över till att presentera de teoretiska utgångspunkterna och några centrala begrepp i kapitel 2. Jag diskuterar de teoretiska utgångspunkterna och därtill definierar jag några centrala begrepp. Först behandlas de olika könen, sedan pronomina i finskan och i svenskan, efter det sexism i läroböcker och jämställdhet mellan könen i skolan. Till sist behandlar jag könsstereotyper och läroböcker från avhandlingens synvinkel. I kapitel 3 beskriver jag ingående forskningsmaterialet (läroböckerna och läroplanerna) samt metoderna som används i studien. Kapitel 4 innehåller presentationen av de resultat som studien kommit fram till. Avhandlingen avslutas med sammanfattning av de viktigaste resultaten och diskussion om studiens resultat speglat mot läroplanerna i kapitel 5.

2 Teoretisk bakgrund

I detta kapitel presenterar jag de viktigaste termerna och den teoretiska referensramen för min studie. Mitt angreppssätt är tvärvetenskapligt och innehåller element från läroboksanalys (pedagogiskt angreppssätt), analys av språkliga drag, närmare bestämt användning av könsspecifika pronomina (tillämpad språkvetenskap) och analys av könsstereotyper (genusvetenskap). Först berättar jag om de olika könen och definierar viktiga begrepp för avhandlingen. Efter det beskriver jag pronomina i finskan och i svenskan, sedan sexism i läromedel, därefter jämställdhet mellan könen i skolan och efter det könsstereotyper. Därefter redogör jag för läroböcker och hur de används i skolorna för att studera språk.

2.1 De olika könen

Nuförtiden bör man vara eftertänksam om hur och i hur många grupper man delar könen. Det finns mycket bakom termen kön. I sin bok *Språk och kön* (2007) lägger Edlund, Erson och Milles fram termerna *kön* och *genus* samt definieringar till termerna. Edlund, Erson och Milles (2007: 29) skriver: "När *kön* närmast automatiskt framkallade bilder av kvinnor och män som biologiska varelser, gav begreppet *genus* möjligheten att analysera (skillnader mellan) kön(en) som ett kulturellt fenomen". Och fortsätter: "*Genus* var en term som också betonade relationerna mellan män och kvinnor, inte bara enskilda individer utan också på gruppnivå". *Genus* gav forskarna ett begrepp för att göra skillnad mellan det biologiska och det kulturellt och socialt frambringt. De flesta av dagens forskare tycker att biologin inte påpekar könets olika maktförhållanden eller -ställningar. (Edlund, Erson och Milles, 2007: 29.) Liksom många forskare (se Edlund, Erson och Milles, 2007: 33), använder också jag i denna studie termen kön men jag fokuserar inte bara på det biologiska könet. I denna term kombinerar jag både kön och genus, det vill säga att termen baserar sig både på det biologiska och det kulturella. Det biologiska sättet att se människor som kvinnor, män eller icke-binära (se nedan) används när personerna i bilderna delas in i kön och det kulturella i analysen av könsstereotyperna.

Kompetenscentrum för könsmångfald (fi. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus) har en ordlista gällande könsmångfalden ur vilken jag till nästa lyfter fram några termer som är centrala för min avhandling: *Binär och icke-binär*: Ens könsidentitet kan vara *binär* eller *icke-binär*. *Binär* är tudelat och en binär könsidentitet betyder, att en person räknar sig till endera kvinnor eller män. En *icke-binär* person delar inte tanken om en binär könsuppfattning. *Hen*

kan till exempel vara könslös eller annars inte identifiera sig att passa in i kvinnans eller mannens kön. (*Sukupuolen moninaisuuden sanasto - Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus*). Denna tudelning används i analysen, när könen i texterna och bilderna är under observation. Magnusson (2019: 190) skriver att fast barn föds med entydiga könsorgan, kan de känna sig utanför det kön de fick vid födelsen. Då pratar man om könsdysfori. Man kan känna sig närmare det andra biologiska könet eller känna att man inte alls hör till något kön och då vara icke-binär. I texterna syns icke-binära människor i samband med pronomenet *hen* och i bilderna när en människa inte kan biologiskt identifieras som man eller kvinna.

Utvecklingen av synen på könen har inte framskridit helt lineärt. Enligt Edlund, Erson och Milles (2007: 34), har ordet kön tidigare varit mer uppenbart. Även många vetenskapare ansåg att man kunde definiera en persons kön på basis av det yttre eller bara utgående från namnet personen hade. Då tänkte dessa människor – som tidigare diskuterats – på ett biologiskt sätt att dela människorna enligt kön. Samtidigt som vi här i Norden ofta vidsynt uppfattar begreppet *kön* verkar det inom övrigt västerländskt tänkande vara något annorlunda; många av antikens tankesätt finns kvar där. I antiken var kvinnor och flickor inte lika bra som män och pojkar. (Edlund, Erson och Milles, 2007: 34.) Edlund, Erson och Milles (2007: 35–37) skriver om hur om kvinnan födde en flicka så var barnet ofullgånget. Barnet hade inte fått allt *hen* behövde ur kvinnokroppen för att bli en pojke. Däremot ansågs pojkarna, som skulle bli män, ha en viktigare roll i världen och delvis också därför bestämde mannen över kvinnan. I antiken uppfattades mannen och kvinnan ha likadan anatomi. Visst skilde sig deras könsorgan från varandras men det sågs som att båda hade likadana fast kvinnornas var vända inåt och männens utåt. På 1700-talet blev tankesättet helt annorlunda. Kvinnornas och männens kroppar sågs som motsatser till varandra. Då var varje detalj av kvinnans kropp helt annorlunda jämfört med mannens. Först på 1800-talet kom vetenskapen fram till att båda könen hade på biologiskt sätt likvärdiga roller i fortplantningsprocessen. På 1960- och 1970-talen utvecklades tankesättet till att biologin inte är den enda aspekten som bör tas i beaktande utan också kulturella och sociala aspekter har sin inverkan. (Edlund, Erson och Milles, 2007: 35–37.)

Enligt Syrjäläinen och Kujala (2010: 30–31) har könen mestadels delats in i två: det biologiska och det sociala könet. Enligt dem är det ändå en tredelning som gäller när man tänker på skolkontexten: det sociala-, det kulturella- och det psykiska könet. Det sociala könet pratar man om när barnet umgås socialt med andra människor och lär sig regler och uppgifter som hör till *hens* kön. Det kulturella könet utstakas av alla de förväntningar, symboler,

märken och fördomar som kopplas till könet. ”Det psykiska könet är en subjektiv medvetenhet om könet” fortsätter Syrjäläinen och Kujala. De hävdar att ens könsidentitet tar en livstid att utforma sig.

2.2 Pronomina i finskan och svenskan

I svenska språket finns det flera pronomina för tredje person i singularis än i finskan. Finskans *hän* är ett könsneutralt pronomen som används när man pratar om män, kvinnor eller personer som inte vill identifiera sig hörande till något kön, medan det i svenskan finns allt som allt tre olika pronomina: det maskulina *han*, det feminina *hon* och det könsneutrala *hen*. *Hen* är enligt Svensk ordbok ”könsneutral benämning på person som är omtalad, eventuellt implicit, i sammanhanget” och ”benämning på person som inte vill eller kan kategorisera sig som entydigt man eller kvinna” (*svenska.se – Akademiens ordböcker*). I svenskan böjs *han*, *hon* och *hen* på följande sätt i objekt- och genitivformerna: *han* – *honom* – *hans*, *hon* – *henne* – *hennes* och *hen* – *hen/henom* – *hens*. Pronomenet *hen* föreslogs redan på 1960-talet men började användas mera först på 2000-talet. Om man innan det skrev och inte ville ta ställning till vilket kön det skrevs om skrev man ”han eller hon”. (Magnusson 2019: 192.)

2.3 Sexism i läromedel

Enligt Michel (1986: 11) är sexism framför allt fördomar och ideologier som behandlar det andra könet som mindervärdigt. Hon konstaterar att sexism är ett av de allvarligaste problemen som berör människor och orsakar smärta och lidande för det andra könet som oftast är kvinnor. Michel påpekar att det oftast är kvinnor som jobbar som lärare i grundskolor och även på det andra stadiet. Därför är det inte överraskande att det är kvinnorna som något lättare lägger märke till sexism och stereotyper i läromedlen för skolorna. UNESCO, Förenta nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur (*UNESCO*). UNESCO beställde undersökningar från varje kontinent för att få en helhetsbild över sexism i läroböcker i olika delar av jorden. Detta gjordes för att befrämja flickornas och kvinnornas jämställda chanser att utbilda sig. Dessa undersökningar resulterade i ett omfattande material om sexism i skolböcker. Efter det beställde UNESCO en bok vars tanke var att minska och eliminera sexism i skolböcker. I boken finns även en lista över hur man identifierar sexism i böcker. Boken heter *Down with stereotypes: Eliminating sexism from children's literature and school textbooks* som kan översättas på svenska ungefär till *Eliminering av sexism i barnböcker och*

läroböcker och författades av Andrée Michel. (Michel, 1986: 11.) Michel (1986: 16) framhåller att alla sexistiska stereotyper orsakar harm för dem som de pekar på.

Sexism är en inställning som människor lär sig i skolan, särskilt från läromedel (Michel, 1986: 19). Michel (1986: 25) anser att barn lär sig sexism både genom att läsa läroböcker men ofta också på grund av hierarkin i skolan. Även om de flesta lärare är kvinnor, är det relativt vanligt att män arbetar som rektorer. Enligt Michel lär denna modell pojkar att de i framtiden kommer att ha höga positioner i arbetet, samhället och utbildningen. Detta visar samtidigt att kvinnorna är under deras – männens – styre. (Michel, 1986: 25.) Sexismen i läroböckerna är enligt Michel uppenbar: bilderna och texterna innehåller sådan i form av sexistiska stereotyper. Diskrimineringen av flickor uppstår till exempel om det finns tydligt fler pojkar/män jämfört med flickor/kvinnor i läroboken. (Michel, 1986: 27.) När det finns sexism i skolan och i läroböckerna påverkar det flickornas val av utbildning och karriärgång (Michel, 1986: 31–32). Som redan tidigare nämnt finns det en förteckning över hur sexism kan identifieras i böcker (1986: 49). Checklistan är indelad i tre olika delar: kvantitativ innehållsanalys, kvalitativ innehållsanalys och analys av sexism som en del av språket. Den kvantitativa analysen innehåller en jämförande utvärdering av antalet män och kvinnor i texterna och bilderna. Den kvalitativa analysen innehåller en jämförelse av egenskaperna som binds till kvinnor och män, i texterna och i bilderna. Analysen av sexism som en del av språket utgörs av en analys av grammatiska strukturer och ordförråd. (Michel, 1986: 49.)

2.4 Jämställdhet mellan könen i skolan

Syrjäläinen och Kujala (2010: 29–30) lyfter fram olika nivåer av jämställdhet. Av dessa är formell jämställdhet något som förverkligas då bestämmelser och instruktioner gäller män och kvinnor på samma sätt. Med möjligheternas jämställdhet avser Syrjäläinen och Kujala att man garanterar likvärdig uppskattning och lika möjligheter mellan män och kvinnor. Förverkligad jämställdhet är den tredje formen och denna form innebär att det först har funnits ojämställdhet och efter det har man ändrat på situationen. Lehtonen (2010: 87–88) skriver i sin artikel om heteronormativt tänkande. Enligt det är könsgrupperna internt enhetliga men i förhållande till varandra motsatta. De är också hierarkiska på ett sätt i vilket män och manlighet uppfattas som något mer värdefullt än kvinnor och kvinnlighet. Detta förhållande uppfattas så att det beror på biologin. Existensen av andra former av sexualitet och andra kön avsågs eller uppfattas som någonting som är sämre än detta system med enbart två poler.

Det är lätt att lägga märke till ojämställdheten mellan män och kvinnor, exempelvis med hjälp av följande citat ur Magnussons bok *Könstillhörighet* (2019: 66–67): ”Mäns löner är i genomsnitt högre än kvinnors, även när de har samma utbildning och gör samma arbete”, ”En hel del forskning har genom åren visat att mäns prestationer inom många olika områden bedöms mindre hårt än kvinnors”, ”Svenska språket innehåller sedan lång tid tillbaka ett stort antal nedsättande benämningar för kvinnor” och ”Mäns sexuella övergrepp och trakasserier mot kvinnor kan ses som uttryck för nedvärdering av kvinnor. Till den bilden bidrar det faktum att kvinnor länge inte vågade tala öppet om sådana övergrepp, eftersom deras berättelser inte blev uppfattade som trovärdiga”.

Magnusson (2019: 68–69) skriver om hur det finns människor som har negativ inställning mot kvinnor och nedvärderar dem och samtidigt övervärderar män. Ända tills det senaste århundradet i historien har det varit män som skrivit ner sina uppfattningar om kvinnor. Magnusson fortsätter att det också funnits undantag och att vi måste komma ihåg att tiderna har varit väldigt olika. I historien är det alltså mäns perspektiv som har synats mest.

På social- och hälsovårdsministeriets nätsidor (se *Tasa-arvopolitiikka - Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö*) presenteras regeringens pågående jämställdhetsprogram som har sina tyngdpunkter på sex olika teman: utbildning, arbetsliv, delaktighet, beslutsfattande, våld, internationellt samarbete och de institutionella strukturerna i jämställdhetspolitiken. Detta reflekterar lagstiftningsarbetet som gjorts redan tidigare, och som har påverkat det arbete inom området som pågår i regeringen för närvarande.

Enligt lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män i Finland måste skolorna och lärarna se till att både flickor och pojkar samt kvinnor och män har likadana chanser att utbilda sig. Till lagen hör även det att läromedel ska befrämja jämställdheten mellan könen. I Finland kräver lagen att utbildningsinstitutionerna (dvs. skolorna) måste årligen göra – personalen och eleverna eller studerandena tillsammans – en plan för jämställdheten i skolan. Enligt GLG (2019: 15) kan planen göras för maximalt tre år i gången i stället för att göra den årligen. Planen måste innehålla bland annat en utredning av jämställdhetssituationen i skolan och arrangemangen som ska göras för att uppnå en ännu tydligare jämställdhet i skolan (*Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 609/1986*).

På utbildningsstyrelsens nätsidor finns det en promemoria (”Tasa-arvo ja sukupuoli oppimateriaaleissa”, Opetushallitus, 2011) om hur jämställdhet och kön borde presenteras och tas i beaktande när man gör läroböcker. I början av texten konstateras det att det manliga könet fortfarande är mera framme i läroböcker än vad det kvinnliga könet är. Det skrivs om att utbildningsstyrelsen med detta material hoppas befrämja jämställdheten mellan könen i alla läromaterial. I materialet finns det praktiska exempel på hur detta kunde göras i alla skeden av läroboksprocessen. Det finns exempel på vad man borde ta i beaktande när man samlar ihop arbetsgruppen, vad man bör komma ihåg när man planerar innehållet, när man skriver texterna samt väljer bilderna och också när man finslipar boken i fråga inför publiceringen. (Opetushallitus, 2011.)

I Läroplanens grunder för gymnasieutbildning (2019) skrivs det i samband med läroämnet svenska som det andra inhemska språket på följande sätt: ”Studierna i det andra inhemska språket stärker den studerandes samhällliga kompetens. Undervisningen ger den studerande språkliga och kulturella färdigheter och verktyg för att delta och aktivt påverka i samhället och den globala världen. Samtidigt skapar man kopplingar till demokratiföstran och jämlikhetsperspektiv samt till frågor som gäller språk, till exempel minoriteter och majoriteter, språkpolitik eller minskningen av den språkliga diversiteten. De färdigheter och kontakter den studerande får av studier i det andra inhemska språket svenska underlättar *hens* övergång till fortsatta studier, arbetsliv och uppgifter som förutsätter medborgaraktivitet.”

2.5 Könstereotyper

Stereotyper är förenklade och generaliserade syner på vissa människor, kulturer eller grupper (*stereotypia - Kielitoimiston sanakirja*). Könstereotyper är förenklade förväntningar om det hur män och kvinnor, pojkar och flickor i allmänhet uppfattas och hur de vill uppfattas. Det är alltså fråga om förväntningar och uppfattningar om hur kvinnor och män, flickor och pojkar förväntas exempelvis uppföra sig eller klä sig för att vara kvinnor eller män, flickor eller pojkar. Typiska påståenden som hör till detta sätt att tänka är till exempel att män och pojkar är mera logiska, bättre på att leda, mer rationella, rastlösa, tuffare än kvinnor och flickor som i sin tur är mera sentimentala, behärskade, snällare, ömmare och bättre på att sköta om andra. (Syrjäläinen ja Kujala, 2010: 32–33.)

Det är bland annat könsrollerna som ofta väcker stereotyper. Eriksson och Gottzén (2020: 13) formulerar detta på följande sätt: ”Könsrollerna blir negativa eftersom de låser in män och

kvinnor i stereotyper och tvingar dem att agera efter samhällets konventioner”. De beskriver könsroller som ”de kulturella förväntningar som ställs på hur män och kvinnor bör vara” (Eriksson & Gottzén, 2020: 10). Eriksson och Gottzén (2020: 13–14) lyfter vidare fram en typisk stereotyp om familjelivet. Enligt denna stereotyp åker mannen till arbetet medan kvinnan stannar hemma och sköter om huset och barnen. Mannen är den som tjänar pengar och har kontroll över familjens ekonomi medan kvinnan arbetar hemma utan ersättning. Detta väcker ur denna undersöknings synpunkt frågan hur detta syns i de båda läroböckerna som utgör huvudmaterialet och vilken påverkan har eventuellt de bägge läroplanerna haft?

2.6 Läroböcker i språkundervisning

Läroböckerna utgör en stor del av undervisningen, varför det är viktigt att de läromedel som används i skolorna är välplanerade och välgjorda (Alanen, 2000: 191). Även andra forskare skriver om hur viktig roll läroböckerna spelar i undervisningen och i hur hög grad språklärare använder läroböckerna och andra läromedel i den formella språkundervisningen (se t.ex. Mäkipää *m.fl.*, 2024: 107, Vaakanainen & Mäkilä, 2018: 169). Därför är det väldigt viktigt, att läroböckerna innehåller texter och bilder som befrämjar jämställdheten mellan könen. Alanen (2000: 191–192) lyfter fram sådan kritik som läroböcker i svenska har fått för texterna: ofta är de inte autentiska och ger inte en bild av hur språk konkret används i vardagen. Mest syns bristen på autenticitet i dialoger eller texter som är förbundna med annan muntlig kommunikation.

Äikäs (2017: 53) konstaterar att det språk som används i läromedlen ska fungera som språklig förebild för språkinlärare och att detta är speciellt viktigt eftersom många inlärare inte läser annan litteratur än läroböckerna. Enligt Strömquist (1995: 7) är läroboken mycket mer än bara en källa för information och kunskap för eleverna; eleverna suger i sig mönster och exempel för deras egen språkanvändning. Därför måste läroböckerna ha ett bildat och civiliserat innehåll som motsvarar de höga krav som ställs på läromedel. Melander (1995: 12) inleder sin artikel på följande sätt: ”Få typer av texter har en så säker läsekrets som skollböcker”. Eftersom läroböckerna i hög grad används i språkundervisningen (se t.ex. Alanen, 2000: 191, Mäkipää *m.fl.*, 2024: 107, Vaakanainen & Mäkilä, 2018: 169) och man i Finland enligt lagen (*Läropliktslag, 1214/2020*) är tvungen att studera tills man är myndig (eller tills man innan det utfört studierna på andra stadiet), så är det väldigt sannolikt, att största delen av studerandena använder språkläroböcker som en del av sin språkinläring.

Edlund, Erson och Milles (2007: 98–99) lyfter fram att skolan är en uppenbar plats att forska i föreställningar om kön. Eftersom alla finländare måste gå i grundskolan utgör den en stor del av barnets uppväxt – och i skolan formar man tankar. Edlund m.fl. (2007) framhäver att identitetsarbetet görs till en stor del i ungdomen, med andra ord då skolan spelar en betydande roll i ungdomarnas liv. Naturligt nog är kön också en del av det identitetsarbete som pågår. Sexualiteten och könsidentiteten hör relativt tätt ihop och eftersom vi lever i en heteronormativ värld blir identitetsarbetet förhållandevis svårare. Eftersom heterosexualitet är norm blir andra typer av sexualitet svårare att förklara eller förstå.

Edlund, Erson och Milles (2007: 98) lyfter fram två intresseranta punkter om läroböcker i boken *Språk och kön*. Enligt dem har skolböcker fler referenser till män än till kvinnor. Vidare är de manliga karaktärerna mer aktiva, medan kvinnorna har färre roller. Melander (1995: 12–13) lyfter fram en fråga om de värderingar som läroböckerna borde uttrycka. *Hen* fortsätter att de värderingar som läromedlen visar ofta syns just genom språket. Dessa synpunkter är av intresse också för denna undersökning.

Både läroböcker och könsstereotyper har forskats i relativt stor omfattning tidigare. Tarmo (1989) studerade elevernas (klasserna 1.-6.) uppfattningar om kön. Eleverna skrev uppsatser med rubrikerna ”En vanlig flicka” och ”En vanlig pojke”. Resultaten var att eleverna mest skrev om tankar gällande hobbyer som typiskt har förknippats med ett visst kön, hurdan relation könet har till regler och hur man förhåller sig till olika situationer och saker. Pojkarnas arbetsmetoder diskuterades mera än flickornas: pojkarna störde arbetet, bröt mot regler och undvek sina plikter medan flickorna skötte om sina plikter, följde reglerna och så vidare. Flickorna beskrevs trots detta nedsättande medan pojkarna uppfattades som individualister som relativt fritt kunde fungera emot de etablerade reglerna.

3 Material och metod

I detta kapitel presenteras materialet för avhandlingen och motiveringar till valet av just detta material. Efter materialdiskussionen i avsnitt 3.1 presenteras forskningsmetoderna i avsnitt 3.2.

3.1 Material

Mitt material består av huvudmaterial och sekundärmaterial. Huvudmaterialet i avhandlingen är två gymnasieläroböcker för svenska som andraspråk för finskspråkiga studerande. Nuförtiden finns det även digitala läroböcker. Mitt material består endast av tryckta böcker eftersom två läroböcker – en från 1994 och den andra från 2022 – jämförs med varandra och på 1990-talet var digitala läroböcker ännu inte tillgängliga. Därför behandlas till exempel videor, inspelningar av texterna eller andra bandningar inte i min avhandling.

I gymnasiet kan man studera lång eller medellång lärokurs i svenska, och de kursböcker som jag undersöker i min avhandling har använts inom medellång lärokurs. Bägge böckerna är läroböcker som använts i kurs 5 (mer information om kurs 5, se nedan) och de är båda förlagsaktiebolaget Otavas läroböcker. Skillnaden mellan böckerna är att den första är gjord enligt gymnasieläroplanen som togs i bruk 1994 och den andra publicerades under den för närvarande senaste gymnasieläroplanen som är från år 2019. Läroboken som publicerades år 1994 heter *Puls* och den är skriven av Monika von Bonsdorff, Sisko Harkoma, Raili Hildén, Ulla Lilius och Kaija Turpeinen. Det finns 272 sidor i läroboken (*Puls* 1994). Den nyare läroboken publicerades 2022, den heter *Fokus* och författargruppen består av Anna Blom, Sari Kaunisto, Marko Paasonen, Anssi Salonen och Mikaela Friis. Det finns 223 sidor i boken (*Fokus* 2022). Gymnasieläroplanen som publicerades 2019 togs i bruk först år 2021¹ och är i bruk ännu i dagens gymnasium. Jag valde *Fokus* (2022) eftersom jag ville studera en lärobok från dagens gymnasium, det vill säga en lärobok som är gjord enligt den nyaste läroplanen för gymnasiet. Läroboken från 2022 jämförs med läroboken från 1994 för att det skulle finnas en tydlig tidsmässig skillnad mellan dem.

I gymnasiet består språkstudierna av flera olika kurser, av vilka en del är obligatoriska och en del valfria. Kurs 5 har varit den sista obligatoriska kursen för medellång svenska i gymnasiet

¹ Trots att den nyaste läroplanen för gymnasiet publicerades i slutet av 2019, använder Otava i sina material förkortningen LOPS21 – grunderna för gymnasieläroplanen 2021 – efter året som läroplanen togs i bruk.

både år 1994 och 2022. Man kan anta att orden och uttrycken blir svårare ju längre man studerar språket på kurserna. På grund av detta valde jag kurs 5 som material för min studie. En annan orsak varför kurs 5 valdes för undersökningen är att i Grunderna för gymnasieläroplanen 1994 är kurs 5 den som innehåller sådana teman som är i närheten av teman i avhandlingen. Temana på kurs 5 (Grunderna för gymnasieläroplanen 1994: 48) är livsvärderingar, människorelationer, möten mellan kön, åldersgrupper och kulturer samt aktuella fenomen i samhället (egen översättning). Kursens beskrivning är ”Kommer vi överens med varandra” (egen översättning). I Grunderna för gymnasieläroplanen 2022 fanns inget om kön eller jämställdhet i den medellånga lärokursen.

En stor skillnad mellan läroböckerna som kan märkas tidigt är att texterna i Puls (1994) är mycket längre och det finns flera texter än i Fokus (2022). Tabell 1 och tabell 2 nedan visar att det endast finns fyra texter i Fokus (2022) medan Puls (1994) innehåller femton texter (se även bilaga 1 och 2). På grund av skillnaden i antalet texter synliggörs skillnaderna mellan läroböckerna med procentuella andelar (mer om metoderna, se nedan). Om man tittar på helheten är texterna i den nyare boken Fokus (2022) mer vardagliga och närmare gymnasister än texterna i Puls (1994) fast det också finns vardagliga teman där. Utöver dessa huvudtexter fanns det dessutom extra texter i slutet av läroboken Puls (1994). Dessa extra texter lämnades utanför den här studien. I Fokus (2022) fanns det dialoger vid sidan av huvudtexterna. Dessa dialoger lämnades utanför studien eftersom de var diskussioner mellan två människor. Oftast var det en av personerna som ställde frågor till den andra som svarade på dem. Den som frågade använde den andra personens pronomen i singularis: *du* och den som svarade på frågorna svarade med det första personens pronomen i singularis: *jag*. Till exempel (Fokus: 91): ”Har *du* sökt sommarjobb någon gång och hur gick det?” ”Ja, det har *jag* gjort och det gick fint. Förra sommaren skickade *jag* platsansökningar till flera ställen och fick ett jobb på ett litet IT-företag.” Det fanns inga tredje personens pronomina i singularis *han/hen/hon* i dialogerna. Eftersom pronomina i tredje person står i fokus i denna undersökning är det motiverat att utesluta dessa dialoger.

Tabell 1. Texterna i Puls (1994)

Text	Rubrik	Vad handlar texten om?	Längden i sidor
Text 1	Henne måste jag ha!	en kärlekshistoria mellan två seniorer	3 sidor
Text 2	Kärleken är ett mirakel!	en filmregissörs arbete och uppväxt	2 sidor
Text 3	Eko och Narkissos	narsism och egoism	3 sidor

Text 4	Kroppsspråket - det tysta samtalet	kroppsspråket, hur vi kommunicerar med kroppen	3 sidor
Text 5	Kulturkrockar	skillnaderna och likheterna mellan västerländska och österländska människor	2 sidor
Text 6	Marsmänniskorna	hur människor från en annan värld kom till ett väldigt fattigt land som turister	3 sidor
Text 7	Dagar i skolan	rasism i vardagliga Norge	3 sidor
Text 8	Studera utomlands - varför inte?	chanser att studera utomlands	2 sidor
Text 9	Lumpen eller valfri tjänst?	erfarenheter om lumpen och om valfri tjänst	2 sidor
Text 10	"Bara en vanlig munk från Tibet"	Dalai Lama och hans livsverk	2 sidor
Text 11	Indian Time	hur indianerna jämfört med "icke-indianer" tänker på och använder tiden	2 sidor
Text 12	Vi vill påverka	aktivister och olika föreningar de är aktiva i	4 sidor
Text 13	En pratstund med president Vigdis	en intervju med presidenten om hennes tankar och jobb	2 sidor
Text 14	Louise från Södermalm	en träff mellan en man från Finland och en kvinna från Sverige, prat om skillnaderna mellan Sverige och Finland	2 sidor
Text 15	Mitt land - mitt Norge	om Norges natur och Hurtigrutten (en 4000 km lång rundtur längs med den norska kusten: från Bergen upp till Ryssland)	3 sidor

Tabell 2. Texterna i Fokus (2022)

Text	Rubrik	Vad handlar texten om?	Längden i sidor
Text 1	Pröva dina vingar!	att studera utomlands	1 sida
Text 2	Allt är möjligt bara du vågar!	att använda svenskan efter gymnasiet	1 sida
Text 3	Unga modiga företagare	att bli företagare och inte ge upp	1 sida
Text 4	Du är vad du äger?	minimalism	1 sida

Tabell 1 och tabell 2 visar textkapitlens rubriker och teman i läroböckerna. De har delvis liknande teman. Till exempel har Fokus (2022) en text med rubriken "Pröva dina vingar!" (Text 1) och Puls (1994) en text med rubriken "Studera utomlands – varför inte?" (Text 8). Dessa texter handlar om att studera utomlands. Det finns texter om skola i båda böckerna, men de har olika synvinklar. I Fokus (2022) text 2 berättar tre ungdomar om sina planer för tiden efter gymnasiet medan text 7 i Puls (1994) berättar om vanliga dagar i skolan för en

invandrare. Ett tema som också finns i båda böckerna är militärtjänsten. I Fokus (2022) text 2 berättar en ungdom om lumpen i Dragsvik och i Puls (1994) text 9 berättas det om lumpen och vapenfri tjänst. Andra teman i Fokus (2022) som inte fanns i Puls (1994) är företagande och minimalism. I Puls (1994) förekommer det ännu följande teman: kärlek, kroppsspråk, kulturer och människor från Norden.

Mitt sekundärmaterial är gymnasieläroplanen från år 1994 och 2019. Gymnasiets läroplansgrunder (fi. Lukion opetussuunnitelman perusteet, härefter GLG) är en nationell föreskrift som styr gymnasieundervisningen. Den innehåller mål, innehåll och riktlinjer för både gymnasiet som institution och även de skilda läroämnena GLG beskriver också de gemensamma mål och innehåll som alla kurserna i de olika läroämnena har.

Ett kapitel i gymnasieläroplanerna som är nära denna studie är värdegrunderna för gymnasiet. I min avhandling speglar jag resultaten av analysen vad gäller speciellt könsstereotyperna i läroböckerna med läroplanerna – GLG 1994 och GLG 2019 – och analyserar hur köns jämställdhet framkommer i dessa planer.

I GLG 1994 nämns köns jämställdhet flera gånger. Första gången nämns jämställdheten redan tidigt i kapitlet om gymnasiets uppgift (GLG 1994: 12). Det står att gymnasiet som läroverk ska göra tre saker vid sidan av undervisningen: främja ungdomens utveckling och mognad samt stöda köns jämställdhet. I samma kapitel konstateras att båda köns intressen och hobbyer bör få likadant värde med tanke på teknologi (GLG 1994: 13). Enligt GLG (1994: 15) ska varje individ få känna sitt liv viktigt och betydelsefullt. Vidare framhävs det att skolans verksamhet är nära kopplad till både medvetna och omedvetna värden, varför det är ytterst viktigt att fästa uppmärksamhet vid värderingarna när man skriver grunder för gymnasiets läroplan.

Med tanke på köns jämställdhet är det viktigt att fundera på människornas förhållande till varandra. Därtill står det att det i dagens skola är viktigt att lägga värde på att hedra livet och människorna. Samtidigt påpekas det att det är viktigt att ungdomen känner socialt stöd från skolan för att stöda ungdomarnas psykiska hälsa (GLG 1994: 17). Vidare poängteras det att jämlikheten och jämställdheten mellan medborgarna är en förutsättning för ett välfungerande samhälle. Sammanfattningsvis är det gymnasiets uppgift som institution att stöda individerna för att bli bra medborgare och ha värden som passar in i vårt samhälle (GLG 1994: 18). Redan tidigare i samband med kurs 5 berättades om hur jämställdheten syntes i svenskan som

läroämne i gymnasiet för andraspråksinlärare i GLG 1994. Ett av teman på kursen 5 är möten mellan könen (GLG 1994: 48).

Även i GLG 2019 framkommer könen s jämställdhet frekvent. Redan i kapitel 1.2 där det berättas om den lokala läroplanens innehåll lyfts lagen om jämställdheten mellan könen fram och det konstateras att en plan för jämställdheten måste göras i varje gymnasium (GLG 2019: 15). Litet senare i kapitel 2.2 om gymnasiet värdegrund står det att gymnasieundervisningen syftar till att främja fyra saker: likabehandling, jämställdhet mellan könen, demokrati och välbefinnande (GLG 2019: 17). Det finns ett eget litet kapitel för jämställdhet och likvärdighet som påpekar att gymnasiet främjar dessa två värden i sin verksamhet. Alla ska bli bemötta likvärdigt och det främjar förtroendet i gymnasiet. Ingen mobbning, störning eller diskriminering tolereras. Det skrivs även om att undervisningen är könsmedveten och att gymnasiet uppmuntrar studerandena att känna sina egna värden. Undervisningen strävar efter att studerandena inte har några könsbundna tankar eller fördomar gällande olika läroämnen och andra val (GLG 2019: 22.) I kapitel 6.1 om undervisningens allmänna syfte berättas det om gymnasiet mål för tiden efter gymnasiet. Där betonas det hur undervisningen stärker studerandenas jämställda chanser att få kunskap och att göra val för framtiden (GLG 2019: 58). Därtill står det litet senare om studerandenas samhällliga kunnande att de lär sig förstå ett samhälle som grundar sig på jämställdhet (GLG 2019: 64). Jämställdheten är också en del av den långa lärokursen i svenska i gymnasiet. På den fjärde gymnasiekursen RUA4 *Ruotsin kieli vaikuttamisen välineenä* är ett av de centrala innehållen jämställdhet (GLG 2019: 134). I den medellånga lärokursen i svenska nämns inget om jämställdhet i GLG 2019.

Trots tidsskillnaden mellan läroplanerna finns det likheter i hur jämställdheten mellan könen framställs i läroplanerna. Bägge läroplanerna lyfter fram jämställdheten i flera olika kontexter. Både GLG 1994 och 2019 konstaterar att jämställdheten mellan könen är grundläggande värde för gymnasiet. Båda gymnasieläroplanerna syftar på att främja jämställdheten mellan könen. GLG 1994 och 2019 lyfter fram en samhälllig vinkel på jämställdheten och båda läroplanerna framhåller individens värde, chanser och utveckling som kopplas ihop med jämställdheten. Även i läroämnet svenska som andraspråk förekommer jämställdheten som tema i bägge GLG. Det fanns också några skillnader mellan läroplanerna. GLG 1994 tar fram jämställdheten men på en mer allmän nivå än vad GLG 2019. I GLG 2019 står det om lagen för jämställdheten och även hur jämställdheten främjas i vardagen: med en plan för jämställdheten.

3.2 Metod

Härnäst presenterar jag min undersökningsmetod för avhandlingen. Analysen består av både kvalitativ och kvantitativ analys. Metoden för analysen är textanalys. Jag har gått igenom läroböckerna systematiskt och strukit under alla formerna av och excerperat alla förekomster på pronomina han, *hen* och hon. Med andra ord har jag letat fram alla personliga subjektiva pronomina i tredje singularis (han, *hen* och hon), alla personliga objektiva pronomina i tredje singularis (honom och henne) och alla possessiva pronomina i tredje singularis (hans och hennes). Jag har skrivit in alla belägg i Excel med ID, det vill säga ordningstal för varje enskilt pronomen, vilken lärobok jag hittade pronomenet i, vilken text den fanns i och på vilken sida. Sedan har jag skrivit vilket kön (man eller kvinna) pronomenet representerar. Pronomina skrevs in först från läroboken Puls (1994) och sedan från läroboken Fokus (2022) i ordning från början till slut. Efter att alla pronomina hade dokumenterats i Excel-tabeller, utarbetade jag figurer av dem för att visualisera skillnaderna mellan läroböckerna. Figuren visar könsdelningen av pronomina i båda böckerna.

Även könsstereotyper analyseras kvantitativt. Jag har läst igenom texterna och sett igenom bilderna samt delat in dem i grupper enligt olika kategorier. Kategorierna består av utseende och klädsel, könsroller och socialt och emotionellt beteende. Till sist gick jag igenom bilderna i läroböckerna och räknade, hur många män och hur många kvinnor det fanns på bilderna och om det även fanns könsneutrala bilder. Dessa har jag matat in i Excel. De kvantitativa resultaten har jämförts mellan läroböckerna.

Den kvalitativa metoden som används i avhandlingen är kvalitativ innehållsanalys. Jag har forskat texterna och bilderna och tagit en djup titt på bägge läroböckerna. Alla textstycken har analyserats. Jag har inte analyserat hela innehållet i läroböckerna, utan uppgifterna och andra möjliga texter stannar utanför denna studie. Däremot har varje bild i böckerna analyserats, även de som är på pärmar. Den kvalitativa analysdelen spelar en stor roll i avhandlingen eftersom jag har analyserat läroböckerna ur en innehållsinriktad synvinkel. Den kvalitativa analysen i avhandlingen täcker både pronomina och könsstereotyperna. Jag har gått igenom alla enskilda könsstereotyper och kategoriserat dem. Könsstereotyperna har delats in i olika grupper enligt Michels² (1986) klassificeringsmodell och resultaten gällande stereotyper som

² Andrée Michel var doktor i sociologi och forskningsdirektör vid Paris Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) -forskningsinstitution (sv. *Nationell Vetenskaplig Forskningscentral i Paris*) där hon ledde en forskningsgrupp som studerade bland annat könsroller. Hon har behandlat flickornas och kvinnornas

är förknippade med yrken har även jämförts med statistikuppgifter från Statistikcentralen. I modellen delas könsstereotyperna in i tre olika kategorier: 1. utseende och klädsel, 2. könsroller och 3. socialt och emotionellt beteende. I den kvalitativa delen analyseras skillnaderna mellan böckerna.

rättigheter i flera symposier och möten inom flera olika områden men speciellt gällande situationen inom utbildningsbranschen. (Michel 1986: 5.) Hon skrev boken *Eliminating sexism from children's literature and school textbooks* (1986) som handlar om att få ett slut på könsdiskriminering i barnböcker och läroböcker. I boken finns en klassificeringsmodell som används även i denna studie.

4 Analys och resultat

I detta kapitel presenterar jag resultaten av min undersökning. Först presenterar jag den kvantitativa analysdelen och efter det den kvalitativa delen av analysen. Jag kommer konsekvent att behandla böckerna i den ordning de publicerats: först Puls (1994) och sedan Fokus (2022). Efter resultaten från båda läroböckerna presenteras jämför jag resultaten i slutet av kapitlet. Den kvantitativa delen börjar med pronomina och efter det presenterar jag resultaten för bilderna i läroböckerna. I den kvalitativa delen presenterar jag de könsstereotyper som framträder i läroböckerna.

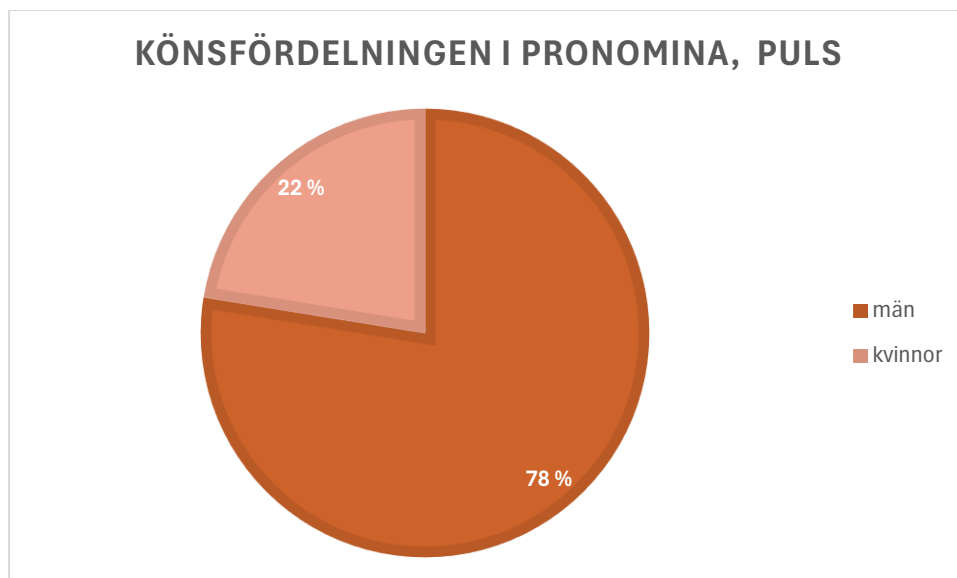
4.1 Kvantitativ analys

Härnäst presenteras den kvantitativa analysdelen av avhandlingen. Först presenteras förekomsten av olika pronomina i texterna i kapitel 4.1.1 och sedan andelen av manliga och kvinnliga karaktärer i bilderna i kapitel 4.1.2.

4.1.1 Könsspecifika pronomen i texterna

Som framkommit tidigare finns det mycket fler texter i Puls (1994) än i Fokus (2022). Puls innehåller 15 texter och Fokus bara fyra texter. Det är en av orsakerna att det finns färre pronomina i Fokus (2022) än i Puls (1994). På grund av detta har jag jämfört pronomina med hjälp av procentuella andelar för att göra resultaten jämförbara och utarbetat figurer för att synliggöra skillnaderna mellan läroböckerna.

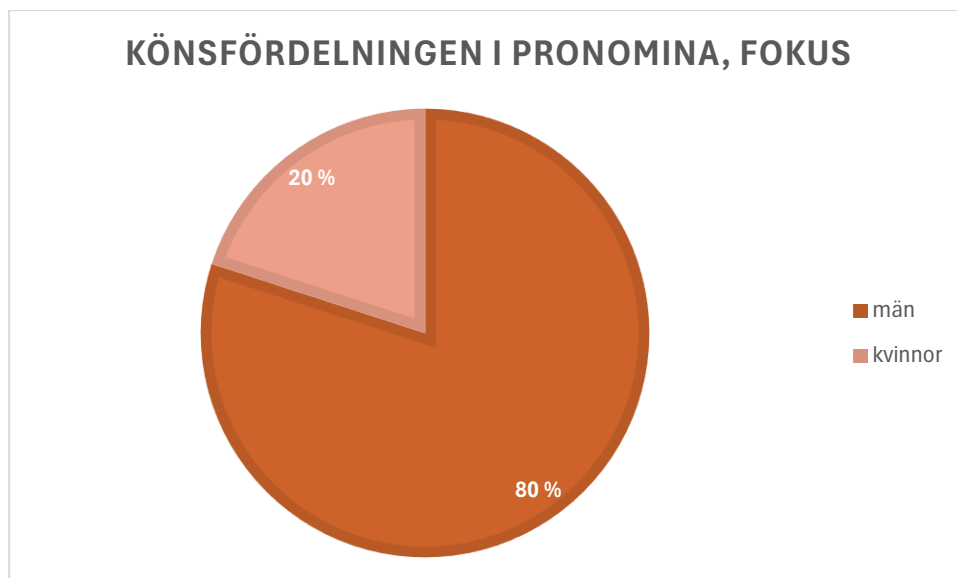
Pronomina i läroboken Puls (1994) innehåller de maskulina pronomina han, hans och honom samt de feminina pronomina hon, henne och hennes. Detta betyder att alla formerna av pronomina i tredje singularis i båda könen är i bruk i texterna: de personliga subjektiva pronomina, de personliga objektiva pronomina och de possessiva pronomina. I texterna i Puls (1994) finns det allt som allt 197 pronomina. Andelen maskulina och feminina pronomina presenteras i figur 1.

Figur 1: Könsfördelningen i pronomina i texterna i läroboken Puls (1994).

Texterna i läroboken innehåller 153 manliga pronomina och 44 kvinnliga pronomina. Figur 1 visar att under en fjärdedel av pronomina i texterna är feminina: 22 procent av pronomina syftar på kvinnor. De maskulina pronomina finns med i mycket större utsträckning: andelen uppgår till 78 procent av pronomina.

I texterna i Fokus (2022) finns det allt som allt bara 15 pronomina, och av dessa är 12 maskulina och 3 feminina. I Fokus (2022) förekommer pronomina han, hans och hon varav de två första är maskulina och den sista feminin. Den procentuella andelen presenteras i figur 2.

Figur 2: Könsfördelningen i pronomina i texterna i läroboken Fokus (2022).

Figur 2 visar att 80 procent av pronomina i Fokus (2022) är manliga och 20 procent kvinnliga. Med andra ord är det en femtedel av pronomina som är feminina och syftar på kvinnor medan största delen av pronomina i texterna syftar på män.

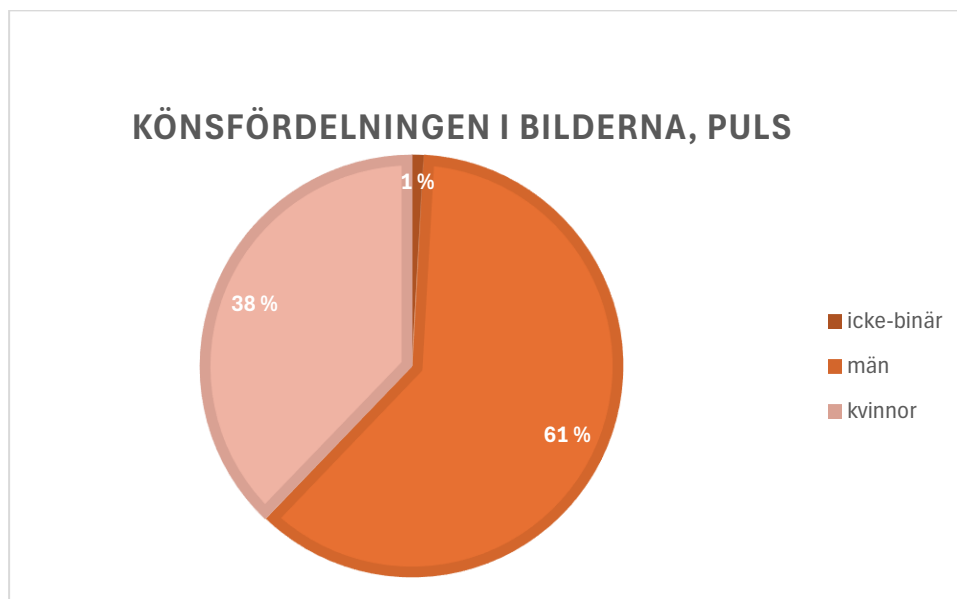
Figurerna 1 och 2 visar att andelarna av de könsspecifika pronomina i Puls (1994) och Fokus (2022) är procentuellt rätt lika. I Puls (1994) är 22 procent av pronomina kvinnliga, medan den motsvarande andelen i Fokus (2022) är 20 procent. Motsvarande andelar för männen i läroböckerna är 78 procent för Puls (1994) och 80 procent för Fokus (2022). Det könsneutrala pronomenet *hen* förekom inte i texterna i någondera av läroböckerna. I Puls finns det också en textlåda som var skriven på norska, och i lådan förekommer de norska maskulina pronomina *han*, *hans* och *ham* (1994: 29). Textbiten lämnades utanför undersökningen eftersom texten var på norska och samma text var skriven på samma sida på svenska.

4.1.2 Olika kön i bilderna

Det finns många bilder i båda läroböckerna men alla bilder kunde inte tas med i analysen eftersom personerna på bilderna var för små eller hade ryggen mot kameran, varför könet inte kunde identifieras med säkerhet enligt den modell som används i undersökningen. Jag använde ett ganska stereotypt sätt att skilja på könen i bilderna: biologiska aspekter, utseende och ibland namnen som var bredvid bilderna. De kulturella och de sociala aspekterna kunde inte tas med i indelningen. På basis av en enskild bild är det svårt att säga om någon

identifierar sig icke-binär eftersom personer som biologiskt kan se ut som män eller kvinnor kan identifiera sig icke-binära (se avsnitt 2.1).

I Puls (1994) finns det totalt 111 personer på bilderna som kunde tas med i undersökningen, det vill säga att de kunde identifieras som män, kvinnor eller icke-binära personer. Det finns 68 stycken män och 42 stycken kvinnor på bilderna. I figur 3 presenteras andelen män och kvinnor samt icke-binära personer i boken.

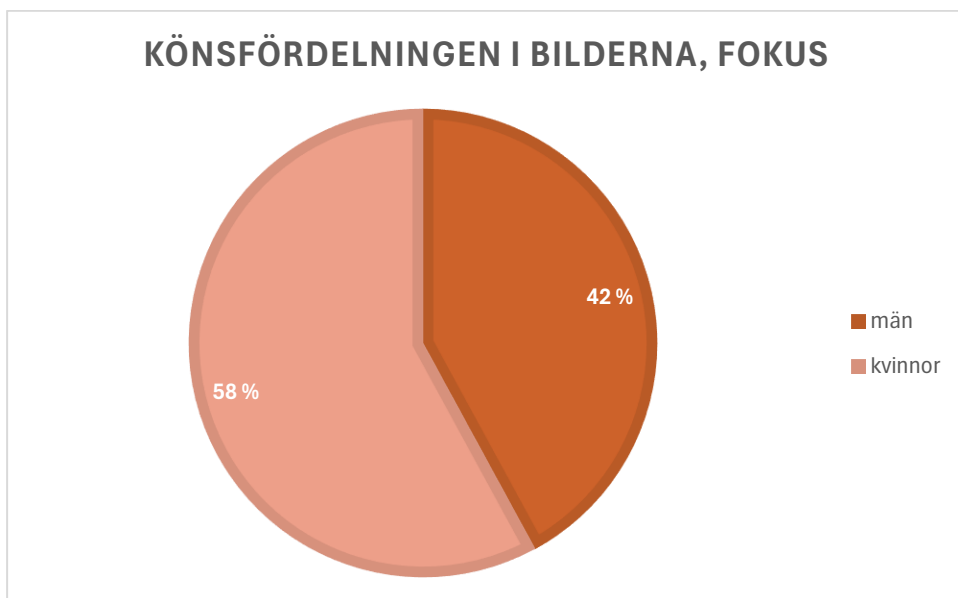
Figur 3: Könsfördelningen i bilderna i läroboken Puls (1994).

Av figur 3 framgår att 38 procent av personerna i bilderna i läroboken Puls (1994) är kvinnor och 61 procent män. Detta betyder att det finns nästan två tredjedelar män i bilderna medan kvinnorna utgör lite över en tredjedel. Därtill fanns det (Bild 1., nedan) också en icke-binär person i bilderna. *Hen* identifierades som icke-binär på grund av att *hen* inte såg biologiskt ut som varken en kvinna eller en man utan hade drag som traditionellt tänkt vanligen representerar bägge könen.

Bild 1. Icke-binär person i läroboken Puls 1994.

I Fokus (2022) finns det allt som allt 145 personer på bilderna som kunde identifieras som män, kvinnor eller icke-binära personer. Antalet manliga karaktärer är 61 och antalet kvinnliga karaktärer 84. Figur 4 visar den procentuella andelen mellan män och kvinnor.

Figur 4: Könsfördelningen i bilderna i läroboken Fokus (2022).

Enligt figur 4 är 58 procent av personerna på bilderna i läroboken Fokus (2022) kvinnor och 42 procent män. Detta innebär att över hälften av personerna på bilderna var kvinnor och under hälften män. Var bilder placeras i en bok som publiceras kan också tolkas som ett tecken på prioritering: frampärmen har en bild på ett manligt ansikte. Denna bild har också räknats in i helhetsprocenten.

I Puls (1994) finns det färre bilder med personer som kunde identifieras som män, kvinnor eller icke-binära personer än i Fokus (2022). När man jämför resultaten och procenten mellan Figureerna 3 och 4 kan man se att Puls (1994) har procentuellt färre kvinnor i bilderna än Fokus (2022). I Puls (1994) är andelen kvinnor i bilderna 38 procent, medan samma andel i Fokus (2022) är 58 procent. De procentuella andelarna för männen på bilderna är 62 procent för Puls (1994) och 42 procent för Fokus (2022). I båda läroböckerna finns det många bilder på vilka det var både kvinnor och män men även bilder med bara kvinnor och bara män. Det var en aning överraskande att den enda icke-binära personen förekom i det äldre undervisningsmaterialet, Puls.

4.2 Kvalitativ analys

I detta kapitel behandlas den kvalitativa delen av innehållsanalysen som består av könsstereotyperna. Först presenteras resultaten från läroboken Puls (1994) och sedan från Fokus (2022).

4.2.1 Könsstereotyper i Puls 1994

Det finns en hel del könsstereotyper i läroboken Puls (1994), allt som allt 109 stereotyper. Av dessa är 20 på bilderna och resten – 89 stycken – finns i texterna. Eftersom könsstereotyper är så frekventa i Puls (1994) har jag avgränsat presentationen till att gälla endast ett urval i vilket könsstereotyperna framkommer speciellt tydligt (för en helhetsbild över all data, se bilaga 3). Som jag redan tidigare nämnt har jag delat stereotyperna in i grupper enligt Andrée Michels (1986) klassificeringsmodell. Kategorierna som stereotyperna delades in i är 1. utseende och klädsel, 2. könsroller och 3. socialt och emotionellt beteende (se avsnitt 3.2).

I läroboken Puls (1994) finns det 16 könsstereotyper som kan klassificeras till den första kategorin: utseende och kläder. Analysen av stereotyperna visar att 55 stycken könsstereotyper om könsroller som hör till den andra kategorin hittas i läroboken. Dessutom

finns det 44 könsstereotyper som representerar den tredje kategorin, det vill säga socialt och emotionalt beteende.

Här är en del exempel på stereotyper som förekommer i texterna: ”Han var en fager yngling” (Puls 1994 – ID 17 – Text 3 – sida 13), ”han var alldeles för skön för att förspilla sin tid på traktens flickor” (Puls 1994 – ID 20 – Text 3 – sida 13), ”Ty det ansikte som där nere såg upp mot honom var det skönaste han någonsin skådat. Han begrep inte alls, att det var hans eget ansikte.” (Puls 1994 – ID 37 – Text 3 – sida 14), ”hade han varit en mycket skön yngling” (Puls 1994 – ID 43 – Text 3 – sida 15), ”Hon är väldigt söt, Louise.” (Puls 1994 – ID 80 – Text 14 – sida 54). Dessa är exempel på hur utseende och klädsel förekommer i texterna.

Till följande presenteras exempel på hur utseende och klädsel visades i bilderna: en bild på en flicka med rosett på huvudet (Puls 1994 – ID 91 – sida 8), en bild på en man med stora muskler (Puls 1994 – ID 93 – sida 13), en bild på en slank kvinna med osäkerhet i blicken och händerna i kors framför sig (Puls 1994 – ID 95 – sida 20), en bild på en manlig polis med stor mage och brett leende och med händerna bakom ryggen (Puls 1994 – ID 96 – sida 20), en kraftigt byggd man med brett leende och med händerna i luften (Puls 1994 – ID 97, 98, 108 – sidorna 22, 24, 90), en bild på en kvinna med rött på sig och en man klädd i blått (Puls 1994 – ID 105 – sida 53), en man med fläckar av läppstift på kragen, ketchupfläckar på kavajärmen och gräsfläckar på knäna, skosnörena öppna med vissnade blommor i handen (Puls 1994 – ID 106 – sida 74), fem bilder på olika kvinnor av vilka alla har klänningar eller kjolar och höga klackar på sig, alla är även väldigt slanka (Puls 1994 – ID 107 – sida 88) och bild på en man med kavaj, hatt och slips på sig och med blommor i handen (Puls 1994 – ID 109 – sida 97).

Bild 2. En man med stora muskler (Puls 1994 – ID 93 – sida 13)

Bild 3. En slank kvinna med osäkerhet i blicken och händerna i kors framför sig (Puls 1994 – ID 95 – sida 20)

Bild 4. En manlig polis med stor mage och brett leende och med händerna bakom ryggen (Puls 1994 – ID 96 – sida 20)

Bild 3 och 4 var bredvid varandra i läroboken Puls (1994: 20). Bilderna föreställer hur kvinnan är osäker och den manliga polisen kraftig, trygg och säker och ser ut som att han vet vad han gör. Bilden kan tolkas som ett exempel på hur män tar hand om kvinnor.

Bild 5. En kvinna med rött och en man med blått på sig (Puls 1994 – bild – sida 53).

Som redan nämnts, finns det 55 stycken stereotyper om könsroller. Dessa stereotyper innehåller exempelvis stereotypa yrken eller utbildningar för könen, sådant som förväntas av dem i vardagen (till exempel hushållssysslor) eller egenskaper. De könsroller som kan

förknippas med yrken presenteras i tabell 3. ID-numret i tabellerna kommer från den ursprungliga tabellen där alla könsstereotyper från läroboken Puls (1994) listats (bilaga 3).

Tabell 3. Stereotypa yrken i läroboken Puls 1994.

ID	Text	Sida	Exempel
9	2	11	”Den danske filmregissören Bille August...”
11	2	11	”Ingmar Bergman – en av filmvärldens få levande legender...”
58	7	31	”Så elak busschauffören var. Åter en gång lät han bli att stanna...”
65	11	44	”Om vi hade varit riktigt duktiga, läste lärarinnan en saga för oss.”
81	14	54	”...pappa jobbade på ett järnverk i Mellansverige.”
90	bild	8	en manlig präst
96	bild	20	en manlig polis
100	bild	26	en man leder en elefant som en turist rider på

Ett tema som tas upp flera gånger i Puls (1994) är yrken. Enligt Michel (1986: 51) är kvinnornas yrken oftast ”en förlängning av kvinnornas traditionella hushållsroller” som till exempel sjuksköterska, lärare eller hårfrisör. I jämförelsen av yrken används även Statistikcentralens (*Sysselsatt efter Område, Näringsgren, Kön, År och Uppgifter*, 2022.) statistiker, närmare bestämt statistiken från år 2022 eftersom den senare läroboken är från samma år. Yrken i tabell 3 som bedöms vara stereotypiska för män är till exempel filmregissör, busschaufför, järnverksarbetare, präst och polis. Bara ett stereotypiskt kvinnligt yrke i Puls (1994) kopplades till en kvinna: lärarinna.

Filmindustrin är känd för att vara mansdominerad – speciellt vad gäller till exempel filmregissörerna. I läroboken Puls nämns två manliga filmregissörer: Bille August och Ingmar Bergman i text 2. Enligt Statistikcentralen är det allt som allt 5 172 människor i Finland som jobbar med film-, video- och televisionsprogramverksamhet, ljudinspelningar och fonogramutgivning år 2022. Av dessa var 3 151 män och 2 021 kvinnor, vilket bekräftar att det är klart flera män än kvinnor som arbetar inom branschen. (*Sysselsatt efter Område, Näringsgren, Kön, År och Uppgifter*, 2022.)

Det finns flera olika anledningar till att busschaufförerna ofta är män. En gång i tiden sågs transportbranschen som fysisk och teknisk och därför var det män som sökte till yrken som busschaufför. Enligt min uppfattning är det även idag tryggare för män att vara busschaufförer – till exempel på kvällarna och nätterna då det kan uppstå hotande situationer och till och med

fysisk kraft kan behöva användas i nödfall och män ofta i genomsnitt är starkare än kvinnor. År 2022 jobbade cirka 121 000 personer inom transport och magasinering. Cirka 97 000 var män och 24 000 kvinnor. Det vill säga att kvinnorna i branschen utgjorde lite över en sjättedel av alla arbetare.

Järnverksarbetare är ett stereotyp yrke för män och yrket förekommer i tabell 3. (ID 81 – Text 14 – sida 55). Enligt Statistikcentralen var det cirka 307 000 människor som jobbade inom industribranschen år 2022. De exakta talen var 230 604 män och 76 359 kvinnor. Industribranschen är i statistikmaterialet indelad i flera olika tillverkningar och framställningar: till exempel textilvarutillverkning, papperstillverkning eller tillverkning av läkemedel. Enligt tabellen var stål- och metallframställning huvudsysselsättningen för 12 058 personer varav 10 048 var män och 2 010 kvinnor. Inom tillverkning av metallvaror (utom maskiner och apparater) var motsvarande tal 39 298 personer, 33 476 män och 5 822 kvinnor. (*Sysselsatt efter Område, Näringsgren, Kön, År och Uppgifter*, 2022.) Här verkar det som om den verkliga situationen enligt statistiken återspeglar en stereotyp uppfattning om yrken som traditionellt utövas i en större utsträckning av män än av kvinnor.

I läroboken Puls 1994 används ordet lärarinna (ID 65 – Text 11 – sida 44). Att skilja på kvinnliga och manliga lärare med benämningarna lärare och lärarinna är inte längre så vanligt nuförtiden. I enlighet med detta ersätts till exempel ordet förman ofta med föreståndare eller chef så att könet inte är med i benämningen. Stereotyp betraktat har lärarna varit kvinnor (Michel 1986: 51). Det fanns dock också en manlig lärare i läroboken. Statistiken inom utbildningen uppger att 173 141 människor jobbade inom branschen år 2022, och av dessa var 53 292 män och 119 849 kvinnor (*Sysselsatt efter Område, Näringsgren, Kön, År och Uppgifter*, 2022).

Präster presenteras ofta stereotyp som män. De första evangelisk-lutherska kvinnliga prästerna i Finland vigdes först 1988 (*Naiset pappeina - Evl.fi*). Därför är det relativt förståeligt att prästen i boken som publicerats 1994, då tanken om kvinnliga präster ännu torde ha verkat relativt ny, är en man (ID 90 – bild – sida 8).

I Puls 1994 finns det en bild på en manlig polis (ID 96 – bild – sida 20). På polisens nätsidor framställs könsfördelningen inom branschen under åren 2017–2021. En jämförelse mellan situationen under åren 2017 och 2021 uppvisar en relativt klar ökning av antalet kvinnliga poliser år för år. År 2017 arbetade 1 248 kvinnor som poliser, år 2018 var antalet 1336, år

2019 ökade det till 1394, år 2020 var det 1484 och – under det sista året som statistiken omfattar – 2021, uppgick antalet till 1544. Under samma tidsperiod skedde det inga betydande ändringar i fråga om antalet manliga poliser. Motsvarande tal för dem under åren i fråga var: 2017:5997, 2018:6009, 2019:5973, 2020:6084 och 2021:6026. (*Henkilöstön määrittäjä rakente, Poliisi, 2021.*)

De stereotypa könsroller som baserar sig på vardagslivet presenteras i Tabell 4.

Tabell 4. Stereotyper i vardagslivet, Puls 1994

ID	Text	Sida	Exempel
1	1	7	Dottern Brita behövde semester...
2	1	7	Utan Algot hade jag haft svårt att klara mig ensam hemma.
3	1	7–8	Under de sju åren jag har varit änka har min dotter Brita hjälpt mig.
4	1	8	Jag har haft mitt arbete, min villa, min moped och mitt brinnande intresse för fotboll.
6	1	9	Men matlagningen föredrar jag att klara själv.
7	1	9	Jag har massor av roliga recept som jag vill glädja Evert med.
19	3	13	Men hans mor hade skämt bort honom.
74	13	52	Någon gång har jag blivit tillfrågad vad i all världen jag gör hela dagarna. Man tror att jag broderar eller sitter och stickar, men det gör jag faktiskt inte.

Enligt Michel (1986: 16) är texter och illustrationer som beskriver kvinnor enbart som hustrur och mödrar och presenteras som om de finns till endast genom deras relation med deras man och barn kan uppfattas som sexistiska eftersom alla kvinnor inte hör till kategorin hustrur och mödrar, ensamlevande kvinnor (ogifta, änkor, skilda osv.) är självständiga och självförsörjande personer. Tabell 4 om vardagslivets könsstereotyper innehåller exempel på kvinnor som sköter om sina föräldrar, barn eller matlagningen. Det första och det tredje exemplet är om en 88-årig kvinna som blir omhändertagen av sin dotter Brita (ID 1 – Text 1 – sida 7 och ID 3 – Text 1 – sidorna 7–8). Det uppfattas som typiskt att döttrarna – eller någon annan kvinna i släkten – tar hand om sina föräldrar när de blir äldre och behöver hjälp med vardagliga saker. Matlagning och andra hushållssysslor ses på ett stereotypt sätt som kvinnans jobb hemma. Två exempel på detta fanns i Puls (1994): Brita ville laga mat själv och ville glädja sin man med maten hon lagat (ID 6 – Text 1 – sida 9 och ID 7 – Text 1 – sida 9). Av tabell 4 framgår även en stereotyp könsroll av män som traditionellt sett kan ses som både fysiskt och psykiskt starkare än kvinnorna. I exemplet (ID 2 – Text 1 – sida 7) är det Algot som tog hand om Karin och när Algot omkommit, var det svårt för Karin att klara sig ensam

hemma. Män kan på ett stereotypt sätt uppfattas som karriärister, medan kvinnor ses som hemmamammor. Vidare kan till exempel moped och fotboll ses mera som stereotypa intressen för män än för kvinnor (ID 4 – Text 1 – sida 8).

Ett exempel på fördomar om könsroller och socialt beteende finns också med i en av de undersökta texterna. President Vigdis konstaterar i texten som berättar om henne att "Någon gång har jag blivit tillfrågad vad i all världen jag gör hela dagarna. Man tror att jag broderar eller sitter och stickar, men det gör jag faktiskt inte." (ID 74 – Text 13 – sida 52).

Michel (1986: 53) konstaterar att det enligt ett sexist tankesätt är kvinnor som är känslomässiga och män som är aggressiva. I det följande behandlas stereotyper om socialt och emotionellt beteende.

Tabell 5 visar exempel på hur socialt och emotionellt beteende förekommer i Puls (1994).

Tabell 5. Stereotyper om socialt och emotionellt beteende, Puls 1994

ID	Text	Sida	Exempel
16	2	12	Faderns kyliga attityd
23	3	13	en sorgsen, ensam flicka, som numera höll sig alldeles isolerad
35	3	14	"Det enda du (kvinna) är ute efter är att få älska mig (man)."
40	3	14	Det kunde omöjligen vara så att den person som han hade framför sig inte kände detsamma som han själv.
42	3	15	trots att han varit fåfång och självisk
47	4	19	När en sådan person sätter sig korsar hon både armar och ben framför sig.
50	4	20	Trygg och säker stod han med händerna på ryggen och lätt bakåtlutad.
51	4	20	Att lägga händerna på ryggen har alltid varit en tydlig maktsignal. Då är kroppen öppen och oskyddad och den som vågar göra så visar att han inte är rädd för någonting.
52	7	29	Längst bak i bussen berättar två pojkar pakis-vitsar och fnissar.
85	15	56	Det var synd för henne, men roligt för oss andra!
86	15	56	En svensk äldre herre tyckte inte alls att jag var lustig när jag drog några vitsar om svenskarna.
89	15	56	Jag tror att han berättade om rasrisken för att få tanterna att darra lite.

Enligt Michel (1986: 53) kan socialt och emotionellt beteende delas in i tre underkategorier: positiva gentemot negativa känslor, motstånd mot socialt tryck i motsats till beroende och anpassning samt karaktärssvaghet (exempelvis att vara rädd av sig, beroende av andra eller hjälplöshet) i jämförelse med karaktärsstyrka (till exempel mod).

Som framgår av tabell 5 ges i det första exemplet fadern typiskt manliga egenskaper genom att hans hela attityd beskrivs som kylig (ID 16 – Text 2 – sida 12). Kyligheten återspeglar negativa känslor. Det finns även ganska många exempel på män som är arga, elaka, negativa och kontrollerade andras känslor. Ett par exempel på dessa är: “...fadern inte tillät de tre syskonen att sörja sin mor.” (ID 13 – Text 2 – sida 12) och “fadern var en arg och bitter människa.” (ID 14 – Text 2 – sida 12). Det finns även ett exempel som redan har presenterats i samband med könsroller och yrken. Detta exempel hör till två olika kategorier, det vill säga könsroller och socialt och emotionellt beteende: “Så elak busschauffören var. Åter en gång lät han bli att stanna, trots att Kamran kom springande och vinkande till honom.” (ID 58 – Text 7 – sida 31).

I en text finns det antydningar om rasism (Text 7), och det är genomgående maskulina personer som framställs som rasistiska. Texten handlar om en pojke, Kamran, som ursprungligen kommer från Pakistan och i Norge utsätts för rasism i vardagen, till exempel: “Längst bak i bussen berättar två pojkar pakis-vitsar och fnissar.” (ID 52 – Text 7 – sida 29) och “... läraren verkar vara rasist. ... Som vanligt låtsas han glömma Kamran. Läraren gör det alltid med flit.” (ID 53 och 54, Text 7 – sida 30)

Ett exempel beskriver en flicka som sorgsen och benägen att hålla sig isolerad (ID 23 – Text 3 – sida 13). Detta kan uppfattas som tecken på svaghet om det tolkas så att hon är sorgsen och vill hålla sig undan därför att hon – relativt stereotyp – har negativa känslor. Hon visar även tecken på svaghet genom att inte våga vara med i sociala sammanhang, utan väljer i stället ett tryggare alternativ som innebär en mindre risk att stöta på andra människor som kunde innebära något slags hot. Följaktligen föredrar hon att isolera sig

I tabell 5 finns det också ett exempel på en man som uppfattas som så stark att han kan vara fåfång och självisk utan att bry sig om vad människorna i omgivningen anser om det (ID 42 – Text 3 – sida 15). Han klarar av att motstå det sociala trycket enligt vilket dessa inte uppfattas som positiva egenskaper, och därför krävs det styrka av den som konsekvent vågar uppvisa sådana egenskaper.

Det sjätte exemplet lyfter fram en kvinna som signalerar svaghet och rädsla på ett typiskt sätt: genom att hon korsar både armar och ben framför sig, som om hon skulle behöva så mycket skydd som möjligt mellan sig själv och andra (ID 47 – Text 4 – sida 19). Där inget annat finns

att tillgå, bygger hon sitt försvar genom att använda de kroppsdelar som det går att bygga någon form av skydd av.

De sjunde och åttonde exemplen återspeglar stereotyp manlig styrka, självsäkerhet och kan också tolkas så att de signalerar makt över andra på grund av den orädda attityden (ID 50 – Text 4 – sida 20 och ID 51 – Text 4 – sida 20). När man helt blottar sig genom att stå “trygg och säker” med händerna på ryggen visar man att man känner sig så överlägsen och modig att man inte behöver vara rädd för något eller någon som helst. Om man jämför dessa signaler med de som beskriver kvinnan i föregående exempel framgår en klar skillnad.

I det sista exemplet finns det en enligt stereotypen modig man som uppför sig förväntat (ID 89 – Text 15 – sida 56). Han signalerar att han är modig genom att våga lyfta fram den farliga rasrisken, som han troligen inte själv (om han följer sin stereotypa roll) är rädd för, men vill samtidigt visa “tanterna” sitt mod genom att hänvisa till något som han tror att kommer att skrämna de äldre kvinnorna eftersom kvinnor här presenteras som räddare än han själv. Skillnaden mellan de båda typiska könsrollerna intensifieras av det att – å ena sidan – en manlig gestalt modigt vågar berätta om något som han troligen inte är ett dugg rädd för, medan han – å andra sidan – väntar sig att “tanterna” ska bli så rädda att de rentav börjar skaka av rädsla, fast han bara verbalt behandlar något, som kan vara farligt, om man tar för mycket risk på fel ställe.

Till följande presenterar jag övriga exempel på könsstereotyper från Puls. För det första delas det ut två viktiga pris i texterna och de går båda till män. “Han fick fredsprismedaljen i sin hand.” (ID 63 - Text 10 - sida 42) och “Bille August har belönats med en Oscar.” (ID 10 – Text 2 – sida 11). För det andra presenteras kvinnor som de som deltar i välgörenhetsföreningar, såsom Amnesty, och representerar mjuka värden. I en text (ID 66 – Text 12 – sida 46) berättas att “Ylva Sjöström är 15 år och arbetar i en av Amnestys ungdomsgrupper”, och på följande sida står det om Hanna Kivinen som “är aktivist i Greenpeace” (ID 69 – Text 12 – sida 47). En mer aggressiv inställning till aktiviteten har Vesa Peippinen, en manlig karaktär, som “är husockupant” (ID 71 – Text 12 – sida 49).

4.2.2 Könsstereotyper i Fokus 2022

Läroboken Fokus (2022) innehåller bara några könsstereotyper: sju stycken för att vara exakt. Eftersom antalet könsstereotyper var litet i Fokus (2022) har alla förekomster tagits med i analysen. Bilderna i Fokus (2022) innehåller inga klara könsstereotyper. Jämfört med

bildmaterialet i Puls (1994) återspeglar bilderna i den senare läroboken en mer balanserad fördelning av bildmotiven könen emellan. En av könsstereotyperna förekommer i text 1, en i text 2, tre i text 3 och två i text 4. Sex av könsstereotyperna i Fokus (2022) är könsrollsbundna och en baserar sig på socialt och emotionellt beteende. I tabell 6 presenteras alla könsstereotyper som finns i läroboken Fokus (2022).

Tabell 6. Könsstereotyperna i Fokus 2022

ID	Text	Sida	Exempel
1	Text 1	35	mamma hjälpte mig
2	Text 2	71	Konsta: "Att göra lumpen är ju ett måste i Finland..."
3	Text 3	103	Kasper och Kieran är två unga killar med stark vilja att jobba hårt för att nå sina mål.
4	Text 3	103	De är båda utåtriktade och tycker om att ta risker och lösa problem.
5	Text 3	103	de har redan hunnit grunda två firmor.
6	Text 4	135	Han ifrågasatte vår materialistiska livsstil
7	Text 4	135	och gjorde en film där han utmanade sig själv och provade hur det var att leva med så få saker som möjligt.

Av dessa sju belägg är ID 3 om socialt och emotionellt beteende och de andra om könsroller. ID 3, 4 och 5 är alla om Kasper och Kieran som är företagare.

I ID 1 är det enligt könsrollerna väntat att det är just mamma och inte pappa, eller någon annan manlig person, som hjälper eftersom kvinnor traditionellt är stämplade med en roll som medför att de är hjälpsamma, tar hand om nära och kära, visar empati och kärlek. Däremot är män kyligare, modigt går sin egen väg framåt utan att behöva hjälp, men kanske inte heller hinner eller ens bryr sig om att hjälpa andra – inte ens de närmaste (ID 1 – Text 1 – sida 35).

I ID 3, 4 och 5 presenteras två unga killars stereotypa manliga drag. De ges karaktärsdrag som återspeglar styrka och starkt förtroende för att vara tillräckligt stark, "utåtriktad", till och med "tycker om att ta risker" och självständigt klara av att "lösa problem". Har man den starka viljan som diskuteras i texten är det kanske inte så överraskande att de trots sin unga ålder redan har hunnit grunda eget och inte bara en gång utan till och med två gånger (ID 3, 4 och 5 – Text 3 – sida 103).

Det sista exemplet innehåller typiska manliga egenskaper eftersom mannen som diskuteras i texten modigt går sin egen väg och självständigt gör en hel film helt själv, utan att visa

svaghet genom det att han skulle behöva någon annans hjälp vid något skede. Han är också så stark att han samtidigt som han har planerat hela filmen, självständigt klarar av alla nödvändiga arbetskedan. Han gör allt från den inledande planeringen, till regi och till och med själv spela huvudrollen, vilken samtidigt även är den enda rollen i hela filmen (ID 7 – Text 4 – sida 135). Man kan också fundera över att det i denna text är just en man som reagerar mot materialismen i samhället, och söker en lösning på att förenkla sitt eget liv så att det inte behövs några onödiga saker och föremål längre (ID 6 – Text 4 – sida 135). Det är ju stereotyp betraktat ofta kvinnor som uppfattas som materialistiska.

4.2.3 Jämförelse mellan könsstereotyperna i Puls 1994 och Fokus 2022

Som redan framkommit tidigare finns det mycket fler könsstereotyper i den äldre läroboken Puls (1994) än i den nyare läroboken Fokus (2022). I både Puls (1994) och Fokus (2022) finns det mest stereotyper om könsroller. Bägge böckerna innehöll även stereotyper om socialt och emotionellt beteende. Skillnaden mellan läroböckerna är att den nyare boken (Fokus 2022) inte har några stereotyper om utseende och klädsel och att det inte finns några stereotypa bilder i läroboken.

Inställningen till militärtjänsten, ett av de gemensamma temana, var relativt lika i båda böckerna. Både i Puls (1994) och i Fokus (2022) framställs lumpen som något som är obligatoriskt för alla män och i bägge fallen är det män som berättar om sitt liv i det åldersskede då tjänstgöringen vanligen sker. Det är fråga om text 2 i Fokus (s. 71) och text 8 i Puls (s. 37). Puls (1994) innehåller därutöver en text (Text 9 – sida 39–40) i vilken två olika män framför sina tankar om “Lumpen eller vapenfri tjänst?” Detta torde i någon grad återspegla den samhällsliga utvecklingen som skett under de årtionden som skiljer åt läroböckerna: ännu år 1994 uppfattades det relativt självklart att män skulle sköta värnplikten, medan det år 2022 var vanligare att uppfatta civiltjänst som ett gångbart alternativ. En aning överraskande är också det att det inte finns något om kvinnors möjlighet till frivillig tjänstgöring, trots att antalet kvinnor som deltar ökat relativt jämnt.

5 Sammanfattning och diskussion

I denna avhandling har jag studerat och jämfört hur könen och könsstereotyperna syns i texterna och i bilderna i två läroböcker (Puls 1994 och Fokus 2022) från olika decennier för medellång svenska i gymnasiet. Syftet med denna studie har varit att visa hur könsrepresentation och könsstereotyper har förändrats genom åren. I detta avsnitt diskuterar jag de resultat som jag kommit fram till och sammanfattar min avhandling genom att svara på forskningsfrågorna. I diskussionen håller jag med frågorna från Utbildningsstyrelsens promemoria om hur man gör jämställda läromedel ("Tasa-arvo ja sukupuoli oppimateriaaleissa" Opetushallitus, 2011). Den första läroboken, Puls (1994), var publicerad före promemorian, medan den andra boken, Fokus (2022) publicerades efter promemorian, vilket gör det intressant att spegla läroböckerna mot den.

Jämförande mellan de två läroböckerna visar att läroböckerna såg ganska olika ut på 1990-talet jämfört med 2020-talets lärobok. Texterna i Puls (1994) var långa och ordförrådet avancerat. Det finns 15 texter i Puls (1994) och bara 4 texter i Fokus (2022). Med andra ord är antalet texter mycket mindre i den nyare boken Fokus (2022) än i Puls (1994). Det finns också fler bilder i Fokus (2022) – 145 stycken – än i Puls (1994) – 111 stycken.

I promemorian ställs det en fråga om det lika ofta förekommer kvinnor och män, flickor och pojkar, feminina och maskulina figurer? Den kvantitativa analysdelen i denna studie fokuserar på könsfördelningen i pronomina och i bilderna. Resultaten visar att de maskulina pronomina och de feminina pronomina i läroböckerna har relativt liknande procentuella andelar i Puls (1994) (maskulina 78 procent, feminina 22 procent) och i Fokus (2022) (maskulina 80 procent, feminina 20 procent). Det är dock viktigt att notera att antalet texter, och därmed också antalet pronomina, är relativt lågt i den nyare boken Fokus (2022), varför det är svårt att dra några pålitliga slutsatser om bruket av könsspecifika pronomina. Det finns inga belägg på det könsneutrala pronomenet *hen* i någon av läroböckerna. Eftersom bruket av *hen* blivit relativt vanligt och det också därför förekommer inom undervisningen är det en aning överraskande att pronomenet inte finns med ens i den nyare lärobokens texter. Då den publicerades var bruket av pronomenet *hen* redan var relativt vardagligt.

Resultaten gällande bilderna tyder på att jämställdheten mellan könen i läroböckerna har ökat eftersom kvinnorna fått en större andel på 2020-talet än på 1990-talet. Med tanke på bilderna finns det en fråga i Utbildningsstyrelsens promemoria (2011) om hur man gör jämställda

läroböcker: Förekommer kvinnor och män, flickor och pojkar samt feminina och maskulina figurer lika ofta i illustrationerna? Som redan tidigare nämnts publicerades denna promemoria först 15 år efter den äldre läroboken Puls (1994). En jämförelse mellan könen i bilderna visar att män förekommer frekventare på bilderna än kvinnor i läroboken Puls (1994) (feminina 38 procent, maskulina 61 procent och icke-binär 1 procent). Ett tecken på att det under dessa årtionden har skett en ändring i fråga om jämställdhet är att det i Fokus (2022) finns flera feminina figurer på bilderna än det finns maskulina figurer (feminina 58 procent, maskulina 42 procent). Jämställdheten mellan könen i fråga om bilderna är på en mera jämställd nivå i Fokus (2022). Något som kanske kan tolkas som en aning överraskande är att det finns en icke-binär person i den äldre boken men ingen i den nyare.

Det finns mycket fler könsstereotyper i den äldre läroboken (Puls 1994) än i den nyare (Fokus 2022). I båda läroböckerna handlade stereotyperna mest om könsroller. Bägge böckerna innehåller även stereotyper om socialt och emotionellt beteende. Stereotyper om utseende och klädsel förekommer endast i den äldre läroboken (Puls 1994).

I Utbildningsstyrelsens promemoria (2011) lyfts fram en fråga om hurdana yttre egenskaper och karaktärsdrag sammanbinds med könen? Enligt resultaten i denna studie är ett sammanfattat och koncist svar att män ofta beskrivs som aktiva, aggressiva, modiga, utåtriktade, målmedvetna och utrustade med starkt självförtroende, medan kvinnor tillförs egenskaper som sorglig, tillbakadragen från sociala sammanhang, nervös och till och med så rädd att det förorsakar skakningar om någon (man i bokens fall) berättar något som just kvinnor torde uppfatta som speciellt skrämmande.

I promemorian (Utbildningsstyrelsen, 2011) ställs dessutom frågan om texterna uppehåller en traditionell syn av det hurdana flickor, pojkar, kvinnor och män är? Efter en noggrann analys av texterna och alla detaljer i dem kan man konstatera att synen på flickorna, pojkarna, kvinnorna och män mestadels är traditionell i de undersökta läroböckerna. Ännu tydligare verkar detta framkomma i den äldre boken.

Är det till exempel maskulina eller feminina personer som framställs som modiga och vilka av dem är framgångsrika? Är representanter av bägge könen aktiva eller är någondera av dem lättare passiva? I de undersökta läroböckerna beskrivs män oftast som modiga, framgångsrika och aktiva. Däremot brukar kvinnliga figurer vara passiva i texterna och kvinnor får representera den människogrupp som är mindre aktiv än genomsnittet.

Hushållssysslorna och yrken tas också fram i Utbildningsstyrelsens (2011) promemoria. Speciellt i Puls (1994) beskrivs hushållssysslorna som kvinnors arbete och texterna i denna lärobok innehåller flera stereotypa yrken för män och ett stereotypt yrke (lärarinna) för kvinnor.

Den första forskningsfrågan i denna avhandling behandlar hur frekvent de olika könsspecifika pronomina i läroböckerna Puls (1994) och Fokus (2022) förekommer. De könsspecifika pronomina förekommer ungefär lika frekvent i läroboken Puls (1994) och läroboken Fokus (2022). Andelen kvinnliga pronomina är 22 procent i Puls (1994) och 20 procent i Fokus (2022) och andelen manliga pronomina 78 procent i Puls (1994) och 80 procent i Fokus (2022). Som framkommit är antalet pronomina dock mycket lågt i Fokus (2022) jämfört med Puls (1994), varför det är svårt att jämföra bruket av könsspecifika pronomina i dessa läroböcker.

Den andra forskningsfrågan behandlar hur könsfördelningen i bilderna i läroböckerna Puls (1994) och Fokus (2022) ser ut. Analysen av bilderna visar en större skillnad i könsfördelningen mellan Puls (1994) och Fokus (2022) än vad pronomina gjorde. På bilderna i Puls (1994) finns det 38 procent kvinnor och i Fokus (2022) var den motsvarande andelen 58 procent. Detta betyder att kvinnornas andel på bilderna var relativt sett större i Fokus (2022) än i Puls (1994).

Den tredje forskningsfrågan behandlar hur olika könsstereotyper framställs i de två läroböckerna. Resultaten tyder på att det finns mycket fler könsstereotyper i Puls (1994) än i Fokus (2022). I båda läroböckerna gällde stereotyperna mest könsroller. Bägge böckerna har stereotyper om socialt och emotionellt beteende. Stereotyper om utseende och klädsel fanns endast i den äldre läroboken (Puls 1994).

Den fjärde och sista forskningsfrågan är: Återspeglas eventuellt ändringarna i läroplanerna i de sätt könsstereotyperna presenteras i de två läroböckerna? Det finns inga märkbara skillnader mellan läroplanerna från år 1994 och 2019 vad gäller jämställdheten mellan könen. Den största skillnaden är att den nyare läroplanen innehåller flera och mera direkta syftningar till jämställdhetslagen. På grund av att det inte finns tydliga skillnader mellan läroplanerna, kunde man inte heller förvänta sig att det skulle existera stora skillnader mellan läroböckerna. Det är trots detta något förvånande att texten i GLG 2019 för medellång lärokurs i svenska som andraspråk inte innehåller några hänvisningar till jämställdhet mellan könen. I GLG 1994

är ett av teman på den medellånga lärokursen livsvärden, relationer mellan människor och möten mellan könen. Den nyare läroboken Fokus (2022) verkar dock återspegla en mer jämlik inställning som helhet betraktat, med tanke på bland annat bildmaterialet som innehöll en större andel av bilder på feminina personer. En aning överraskande är det att pronomenet *hen* ännu fattas helt i texterna i ett läromaterial som är från 2020-talet.

Resultaten av denna undersökning tyder på att det även i fortsättningen skulle vara viktigt att studera hur jämlikheten mellan könen presenteras i läromaterial. I framtiden vore det – för att kunna få en djupare uppfattning om helhetssituationen - intressant att studera hela läroboksserierna Puls och Fokus och jämföra dem med varandra. Även en jämförande studie mellan två läroböcker från olika förläggare på 2020-talet skulle kunna avslöja skillnader mellan läroböcker och läroboksserier.

Litteraturförteckning

Material

von Bonsdorff, Monica, Harkoma, Sisko, Hildén, Raili, Lilius, Ulla & Turpeinen, Kaija,

1994: Puls 5 Textbok och Studiebok. 1. p. Otava (Puls, 1).

Blom, Anna, Friis, Mikaela, Kaunisto, Sari, Paasonen, Marko & Salonen, Anssi (2022) Fokus

5. 1. p. Otava (Fokus, 5).

Litteratur

Henkilöstön määrä ja rakenne | Poliisi. Tillgänglig: <https://poliisi.fi/poliisin->

henkilostotilinpaatos-2021/2-henkiloston-maara-ja-rakenne (Hämtad: 27. mars 2026).

Alanen, Kaisa, 2000: ”Ruotsin kielen lukion oppikirjat kulttuurienvälisen viestinnän

näkökulmasta”, *Kielikoulussa - kieli koulussa*. (AFinLA, 58).

Bolkéus, Elin, 2023: ”Finns jag i min lärobok?”, *Examensarbete, Avancerad nivå*

(yrkesexamen). Tillgänglig: [https://www.diva-](https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1771277/FULLTEXT01.pdf)

portal.org/smash/get/diva2:1771277/FULLTEXT01.pdf.

Edlund, Ann-Catrine, Erson, Eva & Milles, Karin, 2007: *Språk och kön*. Stockholm:

Norstedts akademiska förlag.

Eriksson, Mia & Gottzén, Lucas, 2020: *Genus*. Första upplagan. Stockholm: Liber.

Kuosa, Anniina, 2022: ”Sukupuolistereotypioita vai -tietoisuutta?”, *Pro gradu -avhandling*.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)

Lehtonen, Jukka, 2010: ”’Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi’ - heteronormatiivisuus

eri koulutusasteilla”, *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus

(Opettajan vuosi -kirjasarja), s. 87–88.

GLG 1994 = Grunderna för läroplanen i gymnasieutbildning 1994. Helsingfors:

Utbildningsstyrelsen.

GLG 2019 = Grunderna för läroplanen i gymnasieutbildning 2019. Utbildningsstyrelsen.

(Hämtad: 17. november 2025)

Lähdemäki, Julia & Tuomi, Karoliina, 2023: "Sukupuolittuneet hahmot aapisissa", *Pro gradu*

-avhandling.

Läropliktslag (1214/2020)

Magnusson, Eva, 2019: *Könstillhörighet: förklaringar, normer, betydelser*. Första utgåvan.

Stockholm: Natur & kultur.

- Michel, Andrée, 1986: *Down with stereotypes! eliminating sexism from children's literature and school textbooks*. Paris: Unesco.
- Mäkipää, Toni, Hahl, Kaisa, Luodonpää-Manni, Milla & Lahti, Laura, 2024: "Teaching strategies and materials in foreign language teaching in Finland: Focus on basic and upper secondary education", 2024(12.).
- Naiset pappeina - Evl.fi*. Tillgänglig: <https://evl.fi/uutishuone/pinnalla-nyt/naiset-pappeina/> (Hämtad: 16. mars 2026).
- Roloff, Gabriele, 2019: "Hur flickor och pojkar framställs i läroböcker i de naturorienterade ämnena för lågstadiet."
- stereotypia - Kielitoimiston sanakirja*. Tillgänglig: <https://www.kielitoimiston-sanakirja.fi/#/stereotypia?source=suggestion&searchMode=all> (Hämtad: 20. november 2025).
- Strömquist, Siv, 1995: "Läroboksspråk - mönster eller monster?", *Läroboksspråk: Om språk och layout i svenska läroböcker*.
- Sukupuolen moninaisuuden sanasto - Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus*. Tillgänglig: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-moninaisuuden-sanasto/> (Hämtad: 15. oktober 2025).
- Suomi on sukupuolten tasa-arvon edelläkävijä - Sosiaali- ja terveysministeriö*. Tillgänglig: <https://stm.fi/suomi-on-sukupuolten-tasa-arvon-edellakavija> (Hämtad: 26. november 2025).
- svenska.se – Akademiens ordböcker*. Tillgänglig: <https://svenska.se/> (Hämtad: 12. november 2025).
- Syrjäläinen, Elina & Kujala, Tiina, 2010: "Sukupuolittietoinen tasa-arvokasvatus - vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa", *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus (Opettajan vuosi -kirjasarja).
- Statistikcentralen. Sysselsatt efter Område, Näringsgren, Kön, År och Uppgifter. 2022*. Tillgänglig: https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/sv/StatFin/StatFin__tyokay/statfin_tyokay_pxt_115i.px/table/tableViewLayout1/ (Hämtad: 26. mars 2026).
- Tarmo, Marjatta, 1989: "Tavallinen tyttö ja tavallinen poika: oppilaiden käsityksiä sukupuolesta".
- "Tasa-arvo ja sukupuoli oppimateriaaleissa.indd", 2011. Tillgänglig: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/130443_tasa-arvo_ja_sukupuoli_oppimateriaaleissa_0.pdf (Hämtad: 17. november 2025).

Tasa-arvopolitiikka - Sosiaali- ja terveysministeriö. Tillgänglig: <https://stm.fi/tasa-arvopolitiikka> (Hämtad: 9. november 2025).

Tilastokeskus. Työlliset muuttujina Alue, Toimiala, Sukupuoli, Vuosi ja Tiedot. 2022.

Tillgänglig:

https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tyokay/statfin_tyokay_pxt_115.i.px/table/tableViewLayout1/ (Hämtad: 26. mars 2026).

UNESCO in brief | UNESCO. Tillgänglig: <https://www.unesco.org/en/brief> (Hämtad: 19. mars 2026).

Vaakanainen, Veijo & Mäkilä, Mari, 2018: ”Meningsstruktur i två läroboksserier för svenskundervisning på högstadienivå”, *Svenskan i Finland 17*, s. 168–182.

Vesa, Sofia, 2018: ”Sukupuolten tasa-arvo historian oppikirjoissa”, *Pro gradu -avhandling*.

Äikäs, Monica, 2017: ”Språkgranskning i finlandssvenska läromedel”, *Språk och skola i samhälle*.

Bilagor

Bilaga 1. Puls 1994 Innehållsförteckning

TEXTBOK

Kommer vi överens?

I MÖTEN MELLAN MÄNNISKOR 6–16

- 1 Henne måste jag ha! 7
Sång: Tag detta hjärta 10
- 2 Kärleken är ett mirakel! 11
- 3 Eko och Narkissos 13

II MÖTEN MELLAN KULTURER OCH FOLK 17–37

- 4 Kroppsspråket – det tysta samtalet 18
Inforuta: Kroppsspråket 20
- 5 Kulturkrockar 21
Inforuta: Ladakh 25
- 6 Marsmänniskorna 26
- 7 Dagar i skolan 29
Inforuta: Flyktingar 32
Sång: Mitt eget land 35
- 8 Studera utomlands – varför inte? 36

III MÖTEN MELLAN LIVSÅSKÄDNINGAR 38–49

- 9 Lumpen eller vapenfri tjänst? 39
- 10 "Bara en vanlig munk från Tibet" 41
- 11 Indian Time 43
- 12 Vi vill påverka 46
A. Amnesty 46
B. Greenpeace 47
C. Oranssi 49

IV MÖTEN I NORDEN 50–58

- 13 En pratstund med president Vigdis 51
- 14 Louise från Södermalm 53
- 15 Mitt land – mitt Norge 55
Sång: Tänd ett ljus! 58

EXTRA 1–2 59–67

- Författarpresentation: Martin Andersen Nexö 59
Martin Nexö: Pelle Erövraren 60
Författarpresentation: Henrik Ibsen 63
Henrik Ibsen: Ett dockhem 64
Käll- och litteraturförteckning 68

STUDIEBOK 69

- Tehtävät 70
Kommunikativa strategier 145
Rakenteet 149

SANASTOT 185

- Ruotsin kielen ääntämisestä 186
Kappaleet 1–15 188
Extrat 1–2 201
Ruotsi–suomi 203
Suomi–ruotsi 238

Malldiskussion

Tekijät kiittävät Karin Ihalaista innostavista ideoista, hyödyllisistä korjausehdotuksista ja kiinnostavista teksteistä.

Bilaga 2. Fokus 2022 Innehållsförteckning

Innehåll

Fokus 5

Paranna kielenopiskelutaitojasi	6
Opiskeluvinkkejä	6
Omat taidot ja tavoitteet	16
Start	19
Ääntäminen	20
Arkista viestintää	24
Kertaavia kielioppitehtäviä	28
Fokus Norge	33
Text 1 Pröva dina vingar!	34
Fokus efter studenten	53
Tema studier efter gymnasiet	54
Text 2 Allt är möjligt bara du vågar!	70
Fokus arbetslivet	87
Tema arbetslivet	88
Text 3 Unga modiga företagare	102
Fokus ekonomi och konsumtion	121
Tema pengar	122
Text 4 Du är vad du äger?	134

Fokus 5 grammatik

Substantiivin taivutus	156
Substantiivin käyttö	157
Konjunktiot ja sanajärjestys	170
S-passiivi	180
S-päätteiset verbit	187
Partisiipin presens	191
Prepositiot ajanilmauksissa	198
Minigrammatik	207
Kertaavien kielioppitehtävien ratkaisut	217
Testitehtävien ratkaisut	218

Bilaga 3. En sammanfattande tabell om könsstereotyperna i läroboken Puls 1994

ID	Plats	Sida	Könsstereotypen	Könsstereotypens typ
1	Text 1	7	Dottern Brita behövde semester	könsroller
2	Text 1	7	Karin: Utan Algot hade jag haft svårt att klara mig ensam hemma.	könsroller
3	Text 1	7, 8	Karin: Under de sju åren jag har varit änka har min dotter Brita hjälpt mig.	könsroller
4	Text 1	8	Evert: Jag har haft mitt arbete, min villa, min moped och mitt brinnande intresse för fotboll.	könsroller
5	Text 1	8	Man kan inte göra annat än beundra Everts uppfinningsrikedom.	könsroller
6	Text 1	9	Karin: Men matlagningen föredrar jag att klara själv.	könsroller
7	Text 1	9	Karin: Jag har massor av roliga recept som jag vill glädja Evert med.	könsroller
8	Text 1	9	Evert snarkar något alldeles förskräckligt.	könsroller
9	Text 2	11	Den danske filmregissören Bille August	könsroller
10	Text 2	11	Bille August har belönats med en Oscar	könsroller
11	Text 2	11	Ingmar Bergman - en av filmvärldens få levande legender	könsroller
12	Text 2	12	rikemansdotter	könsroller
13	Text 2	12	För honom blev det en fruktansvärd chock som förvärrades av att fadern inte tillät de tre syskonen att sörja sin mor.	könsroller
14	Text 2	12	Fadern var en arg och bitter människa.	könsroller
15	Text 2	12	Hans far blev fruktansvärt besviken och uppfattade handlingen som en förolämpning.	könsroller
16	Text 2	12	Faders kyliga attityd	socialt och emotionellt beteende
17	Text 3	13	Han var en fager yngling	utseende och klädsel
18	Text 3	13	så skön att varenda flicka som såg honom blev galen av kärlek	socialt och emotionellt beteende
19	Text 3	13	Men hans mor hade skämt bort honom.	könsroller
20	Text 3	13	han var alldeles för skön för att förspilla sin tid på traktens flickor	utseende och klädsel
21	Text 3	13	hans högfärd	socialt och emotionellt beteende
22	Text 3	13	Narkissos var emellertid alldeles belåten med sitt eget sällskap.	socialt och emotionellt beteende
23	Text 3	13	en sorgsen, ensam flicka, som numera höll sig alldeles isolerad	socialt och emotionellt beteende
24	Text 3	13	Hon fick se Narkissos stå belyst av en solstråle	könsroller

25	Text 3	13	Hon kände med en gång att det var hennes livs kärlek.	socialt och emotionellt beteende
26	Text 3	13	Hon gick fram till honom, längtade efter att få tilltala honom	socialt och emotionellt beteende
27	Text 3	13	men han avvisade henne med en gest	socialt och emotionellt beteende
28	Text 3	13	Han hade inbillat sig att han var en av Olympens gudar	socialt och emotionellt beteende
29	Text 3	13	ville inte att hans dröm skulle störas	socialt och emotionellt beteende
30	Text 3	14	"Låt mig vara ifred, flicka!" sade han föraktfullt.	socialt och emotionellt beteende
31	Text 3	14	"Märker du inte att du stör mig?"	socialt och emotionellt beteende
32	Text 3	14	"Skulle jag störa dig? Vad är det för nonsens?"	socialt och emotionellt beteende
33	Text 3	14	"Om du visste, vem jag är, skulle du vara betydligt hövligare!"	socialt och emotionellt beteende
34	Text 3	14	Det är på tiden, att ni nymfer visar litet mer respekt..."	socialt och emotionellt beteende
35	Text 3	14	"Det enda du är ute efter är att få älska mig."	socialt och emotionellt beteende
36	Text 3	14	Nu skall jag be att få säga farväl."	socialt och emotionellt beteende
37	Text 3	14	Ty det ansikte som där nere såg upp mot honom var det skönaste han någonsin skådat. Han begrep inte alls, att det var hans eget ansikte.	utseende och klädsel
38	Text 3	14	Hans hjärta bultade snabbare, och han förstod att han hade gjort rätt i att vänta, tills han mötte någon värdig honom själv, innan han greps av kärlek.	socialt och emotionellt beteende
39	Text 3	14	Under en lång stund låg han kvar där och bara stirrade på sin egen spegelbild. För varje minut blev han allt mer hänförd.	socialt och emotionellt beteende
40	Text 3	14	Det kunde omöjligen vara så att den person som han hade framför sig inte kände detsamma som han själv.	socialt och emotionellt beteende
41	Text 3	14	Han böjde sig längre ner för att kyssa dessa läppar	könsroller

42	Text 3	15	trots att han varit fåfång och självisk	socialt och emotionellt beteende
43	Text 3	15	hade han varit en mycket skön yngling	utseende och klädsel
44	Text 3	15	gudarna sörjde över att se honom försvinna för alltid	könsroller
45	Text 4	19	En rädd och osäker människa rör sig stelt och spänt.	socialt och emotionellt beteende
46	Text 4	19	En spänd nacke ger en spänd röst, som låter hård och monoton.	socialt och emotionellt beteende
47	Text 4	19	När en sådan person sätter sig korsar hon både armar och ben framför sig.	socialt och emotionellt beteende
48	Text 4	19	Den som är nervös fingrar på sina smycken eller tvinningar en hårlock och den spända munnen gör leendet sammanpressat.	socialt och emotionellt beteende
49	Text 4	20	Alla känner vi igen bilden av den typiske poliskonstapeln från förr, han som var maktens representant.	könsroller
50	Text 4	20	Trygg och säker stod han med händerna på ryggen och lätt bakåtlutad.	socialt och emotionellt beteende
51	Text 4	20	Att lägga händerna på ryggen har alltid varit en tydlig maktsignal. Då är kroppen öppen och oskyddad och den som vågar göra så visar att han inte är rädd för någonting.	socialt och emotionellt beteende
52	Text 7	29	Längst bak i bussen berättar två pojkar pakis-vitsar och fnissar.	socialt och emotionellt beteende
53	Text 7	30	läraren verkar vara rasist (man)	könsroller
54	Text 7	30	Som vanligt låtsas han glömma Kamran. Läraren gör det alltid med flit.	socialt och emotionellt beteende
55	Text 7	30	Så snart han börjar, kommer läraren med kritik.	socialt och emotionellt beteende
56	Text 7	31	Det känns som om läraren behandlar honom omänskligt.	socialt och emotionellt beteende
57	Text 7	31	han försöker försvara sig	socialt och emotionellt beteende
58	Text 7	31	Så elak busschauffören var. Åter en gång lät han bli att stanna, trots att Kamran kom springande och vinkade till honom.	könsroller / socialt och emotionellt beteende
59	Text 8	36	Riikka: Jag tänker försöka komma in vid Helsingfors universitet för att läsa u-landsgeografi.	könsroller
60	Text 8	37	Jussi: Eftersom jag är född till man i detta land, så vet jag vad jag måste göra efter studentskrivningarna. Lumpen!	könsroller
61	Text 8	37	Jussi: Efter utbildning och några år utomlands skulle jag kunna öppna en affär här hemma i Finland.	könsroller

62	Text 9	39	Klaus: Jag måste ta hänsyn till andra människor även i stressiga situationer och jag lärde mig att leda trötta, ointresserade män...	socialt och emotionellt beteende
63	Text 10	42	han (Dalai Lama) fick fredsprismedaljen i sin hand	könsroller
64	Text 10	42	Enligt den tibetaniska traditionen är Dalai Lama samma person som återföds. Den nuvarande Dalai Lama är den 14:e reinkarnationen.	könsroller
65	Text 11	44	Om vi hade varit riktigt duktiga, läste lärarinnan en saga för oss.	könsroller
66	Text 12	46	Ylva Sjöström är 15 år och arbetar i en av Amnestys ungdomsgrupper.	könsroller
67	Text 12	46	Ylva: Jag gick med i Amnesty för att min mamma var medlem från tidigare	könsroller
68	Text 12	46	Ylva: När man läser om det, får man en hemsk känsla och man skulle också själv vilja göra någonting för dem.	socialt och emotionellt beteende
69	Text 12	47	Hanna Kivinen är aktivist i Greenpeace.	könsroller
70	Text 12	48	Hanna: Jag är i den åldern att jag skulle kunna skaffa barn nu. Men jag funderar ofta över hurdan framtid dom eller deras barn skall få.	könsroller
71	Text 12	49	Vesa Peippinen är husockupant	könsroller
72	Text 12	49	Vesa: Jag är aktiv i Oranssi rf och har varit med från starten. Det började i januari 1990 då vi ockuperade ett hus i Gumtåkt.	könsroller
73	Text 13	51	Dessutom är hon känd som en otvungen människa som har lätt att prata om allt	socialt och emotionellt beteende
74	Text 13	52	Någon gång har jag blivit tillfrågad vad i all världen jag gör hela dagarna. Man tror att jag broderar eller sitter och stickar, men det gör jag faktiskt inte.	könsroller
75	Text 13	52	Finlands f.d. president Koivisto har sagt: "Sedan jag blev vald till president har jag inte behövt nyckel och plånbok."	könsroller
76	Text 13	52	Vigdis: Jag lägger stor vikt vid att jag får hålla mitt privatliv för mig själv.	könsroller
77	Text 13	52	Och jag går i affären när det passar mig.	könsroller
78	Text 14	53	Hon är redan där när jag kommer.	könsroller
79	Text 14	53	En kaffe med småfranska kostar en förmögenhet men jag bjuder henne ändå.	könsroller
80	Text 14	54	Hon är väldigt söt, Louise.	utseende och klädsel
81	Text 14	54	pappa jobbade på ett järnverk i Mellansverige.	könsroller
82	Text 14	54	Det var en upplevelse, säger hon och ögonen tindrar.	socialt och emotionellt beteende
83	Text 15	56	En tysk dam fotograferar så ivrigt, både natur och medpassagerare,	könsroller
84	Text 15	56	att när båten krängde till lite så tappade hon kameran i vattnet.	könsroller

85	Text 15	56	Det var synd för henne, men roligt för oss andra!	socialt och emotionellt beteende
86	Text 15	56	En svensk äldre herre tyckte inte alls att jag var lustig när jag drog några vitsar om svenskarna.	socialt och emotionellt beteende
87	Text 15	56	Men han gav tillbaka för gammal ost	socialt och emotionellt beteende
88	Text 15	56	och berättade två ganska fräcka historier om oss normän.	socialt och emotionellt beteende
89	Text 15	56	Jag tror att han berättade om rasrisken för att få tanterna att darra lite.	socialt och emotionellt beteende
90	bild	8	manlig prest	könsroller
91	bild	8	flickan har rusett på huvudet	utseende och klädsel
92	bild	8	flickan har en docka i handen	könsroller
93	bild	13	en man med stora muskler	utseende och klädsel
94	bild	18	en flicka som gör gymnastik	könsroller
95	bild	20	en slank kvinna med osäkerhet i blicken och händerna i kross (bredvid polisen)	könsroller
96	bild	20	en manlig polis med stor mage och stort leende, med händerna bakom ryggen	utseende och klädsel / könsroller
97	bild	22	en kraftigt byggd man med stort leende och händerna i luften	utseende och klädsel / socialt och emotionellt beteende
98	bild	24	samma man igen som i 97	utseende och klädsel
99	bild	26	en kvinna rider en elefant, turist	könsroller
100	bild	26	en man leder elefanten, jobbar med den	könsroller
101	bild	32	en kvinna med nio barn runt om kring sig	könsroller
102	bild	39	en man på en båt	könsroller
103	bild	44	en manlig indianhövding	könsroller
104	bild	50	en man står ovanför fyra människor som sitter och har händerna breda och ser ut som att vara den som får alla att skratta i bilden	socialt och emotionellt beteende
105	bild	53	kvinna med rött på sig och man med blått på sig	utseende och klädsel
106	bild	74	en man med fläckar av läppstift på kragen, ketchupfläckar på kavajärmen och gräsfläckar på knäna, skosnörena öppna med vissnade blommor -> ser ut som att ha festat hela natten	utseende och klädsel / könsroller
107	bild	88	fem bilder på kvinnor av olika slag, men alla har klänningar eller kjolar och höga klackar på sig -> alla är även väldigt slanka	utseende och klädsel

108	bild	90	samma man igen som i 97 och 98	utseende och klädsel / socialt och emotionellt beteende
109	bild	97	en man med kavaj, hatt, slips på sig och med blommor i handen	utseende och klädsel / könsroller

Lyhennelmä

Tutkimuksen taustaa

Koulussa käytetyn oppimateriaalin täytyy Suomen tasa-arvolain mukaan edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa (609/1986). Ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys, että oppimateriaalit järjestelmällisesti heijastavat odotuksia tasa-arvosta. Suomi mielletään usein edelläkävijäksi koskien naisten oikeuksien kehittymistä. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, näkyykö tämä konkreettisesti oppimateriaaleissa eri aikakausina. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan, heijastuvatko mahdolliset muutokset lukion opetussuunnitelmissa oppikirjoihin.

Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimus käsittelee sukupuolijakaumaa ja sukupuolistereotyyppioita lukion oppikirjoissa nimeltä Puls (1994) ja Fokus (2022). Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää kuinka usein teksteissä – tarkemmin tekstien pronomineissa – ja kuvissa esiintyy naisia, miehiä tai muunsukupuolisia ihmisiä. Tutkimuksen toisena tavoitteena on kartoittaa sukupuolistereotyyppien esiintymiä oppikirjoissa.

Tutkimus vastaa seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Kuinka usein sukupuolittuneet pronominit esiintyvät oppikirjoissa Puls (1994) ja Fokus (2022)?
2. Minkälainen sukupuolijakauma oppikirjojen Puls (1994) ja Fokus (2022) kuvissa on?
3. Miten sukupuolistereotyypit esitetään kummassakin oppikirjassa?
4. Heijastuvatko muutokset opetussuunnitelmissa mahdollisesti niihin tapoihin, joilla sukupuolistereotyyppioita esitetään kummassakin oppikirjassa?

Aineisto ja tutkimusmenetelmät

Tutkimuksen aineisto on kaksiosainen. Päämateriaali koostuu kahdesta oppikirjasta, Puls (1994) ja Fokus (2022). Oppikirjat ovat ruotsin keskipitkän oppimäärän oppikirjoja lukion

viimeisellä pakollisella kurssilla (kurssi 5). Sekundäärisenä materiaalina käytän Lukion opetussuunnitelman perusteita vuosilta 1994 ja 2019.

Tutkielmassa käytän sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia menetelmiä. Analysoin sekä tekstejä että kuvia sisällönanalyysin avulla. Tekstien pronomien ja kuvien sukupuolijakaumaa tarkastellaan analyysin kvantitatiivisessa osassa ja sukupuolistereotyyppien määrää ja laatua kvalitatiivisessa osassa.

Tulokset ja pohdinta

Kvantitatiivisen analyysin perusteella voidaan todeta, että sukupuolittuneet pronominit jakautuvat oppikirjoissa prosentuaalisesti tasaisesti. Pronominit oppikirjassa Puls (1994) jakautuvat seuraavasti: naisia 22 prosenttia ja miehiä 78 prosenttia. Fokuksessa (2022) vastaavat luvut olivat: naisia 20 prosenttia ja miehiä 80 prosenttia.

Sukupuolijakauma kuvissa on uudemmassa oppikirjassa tasaisempi kuin vanhemmassa oppikirjassa. Naisten osuus kuvien henkilöistä oppikirjassa Fokus (2022) on 58 prosenttia ja miesten 42 prosenttia, kun taas oppikirjassa Puls (1994) naisten osuus on vain 38 prosenttia ja miesten osuus 61 prosenttia. Nais- ja miespuolisten henkilöiden lisäksi vanhemman kirjan kuvamateriaalissa oli mukana myös yksi muunsukupuolinen henkilö, joka edustaa yhtä prosenttia kaikista tunnistettavissa olevista henkilöistä. Vastaavaa esiintymää ei löytynyt uudemmassa oppikirjasta.

Kvalitatiivisen analyysin pohjalta voidaan todeta, että selkeä enemmistö sukupuolistereotyyppioista – yli 100 kappaletta – löytyy vanhemmasta oppikirjasta, Puls (1994). Oppikirjassa Puls (1994) stereotyyppioita on sekä teksteissä että kuvissa. Uudemmassa oppikirjassa sukupuolistereotyyppioita on alle kymmenen kappaletta, joista kaikki löytyvät teksteistä.

Puls (1994) sisältää sukupuolistereotyyppioita sukupuolirooleista, ulkonäöstä ja pukeutumisesta sekä sosiaalisesta ja emotionaalisesta käyttäytymisestä. Esimerkkejä sukupuoliroolien stereotyyppioista ovat esimerkiksi ammatit, arkiaskareet ja ominaisuudet, jotka liitetään tiettyyn sukupuoleen. Puls-oppikirjassa (1994) miesten ammatillisia stereotyyppioita edustavat esimerkiksi bussikuski, pappi, poliisi sekä teollisuusalan työntekijä ja naisten ammatillista stereotyyppiä opettaja. Arkiaskareet kuvataan Puls-oppikirjassa usein naisten tehtäviksi, esimerkkinä tästä ruoanlaitto. Miehiin hahmoihin liitetään oppikirjassa esimerkiksi

adjektiiveja ilkeä, etäinen ja turhamainen. Naisiin taas liitetään ominaisuuksia kuten heikkous, pelokkuus ja se, että heidän rooliinsa sopii huolehtia muista.

Fokus-oppikirjassa (2022) stereotyyppioita esiintyy sukupuolirooleista sekä sosiaalisesta ja emotionaalisesta käyttäytymisestä. Miehiset hahmot kuvataan esimerkiksi niin, että heillä on vahva tahto työskennellä lujasti saavuttaakseen tahtonsa, he ovat ulospäinsuuntatuneita, ottavat riskejä ja ratkovat ongelmia.

Näiden tulosten pohjalta voidaan todeta, että hieman odotetusti aiemmin julkaistu oppikirja Puls (1994) sisältää enemmän miehiä kuvissa sekä sukupuolistereotyyppioita kuvissa ja teksteissä.

Se, miten eri sukupuolten edustajat esitetään oppimateriaaleissa ja heijastavatko oppimateriaalien tekijöiden valinnat myös opetussuunnitelmia tasa-arvoisella tavalla, on ajankohtainen kysymys ja siksi on myös perusteltua pohtia, mitä tähän aiheeseen liittyvää voisi mahdollisesti tutkia tulevaisuudessa.

Kokonaiskuvan muodostamiseksi yhdestä osa-alueesta olisi mielenkiintoista tutkia oppikirjasarjoja Puls ja Fokus kokonaisuudessaan ja verrata niitä toisiinsa. Myös vertaileva tutkimus kahden eri kustantajan oppikirjoista 2020-luvulta voisi tuoda esiin eroja oppikirjojen ja oppikirjasarjojen välillä.